

‘אימנחה תעל לנמהרים’ קדושתא קילירית לשבת שובה

יוצא לאור על-ידי עדן הכהן

אוצר החכמה

אוצר החכמה

מבוא

א. פתיחה

הקדושתא 'אימנתה תעל לנמהרים'¹ שלפנינו משוחזרת להלן מקרעי כתבי יד שנשתקעו בגניזה. אומנם הקדושתא היתה ידועה באשכנז, ואף נתבארה בידי ר' אליהו בר' בנימין בפירושו למחזור פיוטים למועדי השנה,² אך כבר צונץ, שתיאר את הקדושתא בספרו הגדול על תולדות הפיוט,³ ציין כי בידי רק שרידים ממנה. מסתבר כי צונץ ראה את שרידי הקדושתא בקונטרס הנזכר של פירושי ר' אליהו בר' בנימין, שהיה כלול בשעתו באוסף אופנהיימר.⁴ חלקה הראשון של הקדושתא (עד שלהי פיוט ה) מועתק בכ"י קיימברידג' TS H 15/68 שצילומו נדפס ב'מחזור ארץ ישראל' ששחזר י' יהלום;⁵ פרופ' יהלום אף איתר קרע דף נוסף שנתלש מן הגליון המחזיק את עיקר הקדושתא (TS AS 112.345), ובזכותו רשאים אנו לשייך את הקדושתא לקילירי בלי ספק: קרע דף זה משלים את פיוט ה של הקדושתא, ומציג את החתימה הקילירית, האופיינית במקום הזה, 'אלעזר בירבי קליר'. את סגולות הקטע המופיע ב'קודקס הגניזה' תיאר בקצרה ע' פליישר, באחד ממאמריו.⁶ הקדושתא איננה מופיעה בשלמותה אף לא באחד מכתבי היד שנתגלו בגניזה. המגן ופיוט ה מועתקים בכ"י קיימברידג' TS H 15/68; המחיה, המשלש וחלק מפיוט ד עלו מכ"י קיימברידג' TS NS 116.39; פיוט ו וז באים בכ"י קיימברידג'.

- * מאמר זה נכתב בהדרכתה ובעזרתה של מורתי פרופ' ש' אליצור. תודתי נתונה לה ולמור"ר פרופ' ע' פליישר על שהביאוני בשערי היכלות פייטנינו הקדמונים ושירת קודשם. שלמי תודה גם לפרופ' י' יהלום על עצותיו הברוכות ולעובדי המכון לתצלומי כתבי יד עבריים על עזרתם האדיבה. ברכת הודאה למר ב' לפלר, שטרח ואיתר למעני צילומים משובחים של כתבי היד שבהם מופיעה הקדושתא, וחלק לי בנדיבות לב מאוצר בקיאותו המופלא.
- 1 י' דוידזון, אוצר השירה והפיוט, ניויורק 1924-1933, א. 5782.
 - 2 כתב היד מצוי עתה בספריית הבודליאנה שבאוונספורד ומספרו 1207. לא עלה בידי לברר את זהותו של אליהו בר' בנימין ואת זמנו המדויק. לדעת פרופ' א' גרוסמן ר' אליהו בר' בנימין הינו רק מלקט פירושים, בן ראשית המאה השלוש עשרה. וראה עתה בספרו חכמי צרפת הראשונים, ירושלים תשנ"ה, עמ' 510-521.
 - 3 L. Zunz, *Literaturgeschichte der synagogalen Poesie*, Berlin, 1865, pp. 53-54
 - 4 הוא כ"י F 1074, המצוין ע"י צונץ שם. צונץ ניסה לשחזר על פי ביאור זה את הרכב הקדושתא, אך לא דייק בציון מרכיביה.
 - 5 מחזור ארץ ישראל-קודקס הגניזה, שחזר וצייר מפתחות ומבוא י' יהלום, הוסיפה תיאור פליאוגראפי עדנה אנגל, ירושלים תשמ"ז, עמ' 49-50.
 - 6 ראה ע' פליישר, 'פיוט ותפילה ב"מחזור ארץ ישראל"', קרית ספר, סג (תש"ן), עמ' 221. יש לסייג את הערתו שם כי הקדושתא לא היתה נפוצה הרבה. כתבי היד הנוספים שאיתר מר ב' לפלר מצביעים על שכיחות לא מעטה של הקדושתא ברובד כתבי היד הקדומים של

הגניזה.

TS 10 H 6/1. הסילוק מצוי רובו בכ"י קיימברידג' TS 10 H 5/7 ובהמשכו, כ"י אוכספורד d. 63 (2826/49), דף 98.

מבנה הקדושתא תואם את הידוע לנו אודות קדושתאותיו של הקילירי⁷, ובחריגות המועטות מן המקובל הניכרות בה נדון במפורט בהמשך. היצירה מתייחדת בעיקר מבחינת תוכנה: היא עוסקת בהרחבה ובהעמקה ומזויות מפתיעות בנושא התשובה. מן הבחינה הזאת יש בה תרומה חשובה לליבון תפיסת קדמונינו בסוגיה זו.

ב. תיאור כתבי היד

קטעים מן הקדושתא מועתקים במקורות דלהלן:

1. כ"י קיימברידג' TS H 15/68 ו-TS AS 112.345⁸. דף אחד. מחזיק את המגן, את פיוט ה', ושרידים קלושים מן המחיה, מן המשלש ומפיוט ד'. קודם לקדושתא מועתק בכתה"י קטע (שופרות) מן התקיעתא של ר' פינחס בירבי יעקב הכהן (כ"י א.).

2. כ"י אוכספורד d. 41 (2714/16), דף 83 ע"ב ואילך. שמונה שורות ראשונות מן המגן. לפנייהן מועתקת י"ח ערובתא כיפור' (קרובת י"ח לערב יום הכיפורים). בראשן הכותרת '[...] שובה דר' אלעזר'. הדף ניזוק קשה בשוליו, ונראה כמייצג ורסיה אחרת של הקדושתא (כ"י ב.).

3. כ"י קיימברידג' TS NS 116.39. דף מכתב יד מפואר, קרוע בשוליו. כולל את עיקרו של המחיה, את המשלש ואת ראשיתו של פיוט ד' (כ"י ג.).

4. כ"י קיימברידג' TS NS 251.46 והמשכיו, כ"י קיימברידג' TS AS 67.57, TS AS 67.58, TS AS 67.59. קרעי דפים במצב ירוד ביותר. שרידים מפיוטי ג, ד, ה, ו, ו-ח. מלים בודדות מכל קטע. חלק מהקטעים מנוקד בניקוד טברני מלא (כ"י ד.).

5. כ"י קיימברידג' TS 10 H 6/1. שני דפים לא רצופים. בדף הראשון מועתקים קצה פיוט ה', פיוטי ו' ו-ז וחלקו הראשון של הסילוק. בדף השני בא קטע מהקדושתא 'אחת שאלתי' של הקילירי לשבת פרה, מהטור האחרון של פיוט ז², ועד אמצע הסילוק.⁹ במכון לתצלומי כ"י זוהה מקור זה כאיטלקי. מצבו טוב למדי, אך יש נקב גדול במרכזו (כ"י ה.).

6. כ"י קיימברידג' TS 10 H 5/7 והמשכו כ"י אוכספורד d. 63 (2826/49), דף 98. שני דפים רצופים ממחזור פיוטים מפואר. בדף הראשון הסילוק עד טור

7 ראה בניהן: ע' פליישר, שירת הקודש העברית בימי הביניים, ירושלים 1975, עמ' 140-151.

8 נדפס על ידי י' יהלום (לעיל הערה 5); וראה תיאור הטומוס הזה שם, עמ' טו-מב.

9 הקדושתא פורסמה בידי ש' אליצור, "אחת שאלתי" קדושתא לשבת פרה לר' אלעזר בירבי קילירי, קבץ על יד, ס"ח י (תשמ"ב), עמ' 13-55.

210. הדף השני מחזיק את חלקו האחרון של הסילוק (מטור 217 ועד לקדושה), ולאחריו ראש השבעתא של ר' פינחס בירבי יעקב הכהן לשבת 'וזאת הברכה' — 'על איווי ארץ נחלה'.¹⁰ הדף הראשון ניזוק קשה בחציו התחתון (כ"י ו).
7. כ"י קיימברידג' TS NS 235.152 והמשכו כ"י TS 8 H 21/9. שני דפים לקויים מאוד מתוך כתב יד מפואר, מנוקד בחלקו וגדוש בתיקונים ובתוספות. בדף הראשון הסילוק מטור 193 ועד טור 202, ומטור 211 עד 221. בדף השני מועתק הסילוק מטור 229 עד לסוף הקדושתא. אחר כך מועתקת קדושתא אחרת, המיוחסת אף היא לר' אלעזר בירבי קילירי¹¹ (כ"י ז).
8. כ"י אוכספורד 1207 דף 80 ואילך. קודקס פירושי פיוטים למועדי השנה שלוקט בידי ר' אליהו בר' בנימין, כנראה באשכנז, בראשית המאה השלוש עשרה.¹² ההעתקה משובשת למדי וקשה לפיענוח. המלקט פירש את הקדושתא בשלמותה והביא לשונות ממנה בתוך דבריו. לא תמיד ניתן להבחין בין לשון הפרשן ובין ציטוטיו (כ"י ח).
9. כ"י קיימברידג' TS Misc 22/219.¹³ דף המחזיק חלקים מקדושתא כלאיים לשבת שובה. קצה פיוט ג שבו ופיוט ד מקורם בקדושתא הנדפסת להלן. אחריהם מועתק בדף פיוט שראשיתו 'קדוש קדוש קדוש' קרא והעיד בכך,¹⁴ ולאחריו הפיוט 'איומה תעמיד במשפט', שכנראה שימש בקדושתא כפיוט ה (כ"י ט).
תודתי אמורה לכל הספריות שבאוצרותיהן השתמשתי על הרשות לפרסם את החומר הכלול במאמר הזה.

ג. משקל וחרירה

רוב חלקי הקדושתא שקולים במשקל ההטעמות האופייני לפייטנות הקדומה.¹⁵ חריגות חריפות מכללי השקילה הניכרות בקטעים השונים מקורן לעיתים בשיבושים שנפלו בהעתקות.

המגן והמחיה¹⁶ מביאים שלוש הטעמות כבדות בטור; מילות יחס, סמיכויות

10 פורסמה בידי ע' פליישר, "שמחת תורה" של בני ארץ ישראל, סיני, נט (תשכ"ו), עמ' רכא-רכה.

11 כתב היד זוהה על ידי מר ב' לפלר. כותרת הקדושתא השניה בכתה"י מציינת כי היא נועדה לשבת חול המועד, אבל למעשה זו קדושתא לאבל, כפי שציין פליישר, תפילה ומנהגי תפילה ארץ ישראלים בתקופת הגניזה, 'ירושלים תשמ"ח, עמ' 321, הערה 110.

12 ראה לעיל, הערה 2.

13 כתב היד זוהה בידי מר ב' לפלר, ונמסר לי באדיבותו.

14 פיוטים מסוג זה תוארו ונדפסו בידי ע' פליישר במאמרו 'עיונים באופיים הפרוזודי של אחדים ממרכיבי הקדושתא', הספרות, ג (תשל"ב), עמ' 568-585.

15 לענין משקלי הפיוט הקדום, ובעיקר כאשר לדפוס המשקל הקיליריים, ראה ע' פליישר, 'עיונים בדרך השקילה של שירת הקודש הקדומה', הספרות 24 (ינואר 1977), עמ' 70-82.

16 הסטרופה הראשונה של המחיה לקריה כנראה.

ומלים קצרות מצטרפות לתיבות הסמוכות להן, כמקובל. טורי הסיום של הסטרופות ארוכים יותר, ואפשר שסטיות אלו מן המשקל מכוונות.¹⁷ בסטרופות הסיום הטורים מביאים שתיים שתיים הטעמות כבדות, פרט לטורן הראשון, הקשור לפסוק האחרון שבשרשרת הפסוקים, שהוא של שלוש הטעמות. המשלש מביא שתי הטעמות לטור, ובסך הכל שמונה תיבות מוטעמות לכל סטרופה. בהמשך נעמוד על המסורת הפייטנית המתבטאת בדרך עיצובן של סטרופות אלו. בפיוט ד, שבו נהגו פייטנינו הקדומים תכופות חירות גמורה, ניכרת נטייה לדפוס מקצבי של ארבע הטעמות לטור. אומנם המקצב מואץ לקראת סוף הקטע, כמקובל בפיוט ד. לפיכך עדיף להציגו כקטע העשוי בפרוזה מחורזת.

פיוט ה נראה לכאורה כמשולל מקצב; טוריו עתים ארוכים למדי ועתים קצרצרים. אך דומה כי אף כאן הטורים מביאים בעיקר שלוש הטעמות, שבהן מובלעות הטעמות משנה רבות מן הרגיל. הוא הדין ביחס לפיוט ו, אם כי החריגות מן המקצב תכופות ובולטות בו פחות. בפיוט ז ניכרים לא מעט טורים הנענים למקצב המשולש, אך יש לצידם אחרים החורגים ממנו במובלט (טורים 125-128 למשל).

בסילוק המקיף 'מעשרה מאמרות' ניכרות חטיבות נרחבות למדי המביאות שתי הטעמות לטור. כך בוודאי בראשית הסילוק (טורים 135-150), אך גם לקראת סופו (טורים 220-225 למשל). עם זאת, חלקים גדולים, בעיקר מחלקו המרכזי הממחזי חילופי דברים נרגשים בין האומה ובין אלוהיה, נראים בלתי שקולים. מטעם זה נכון יהיה להגדיר את הסילוק, כמקובל, כפרוזה מחורזת.

רוב חלקי הקדושתא נחרזים לפי כללי החריזה המופסקת,¹⁸ המשתפת בחרוז לפחות שנים מעיצורי השורש, ומחייבת זהות מוחלטת בהברה האחרונה של מילות החרוז. כך נחרז גם פיוט ד, שבדרך כלל נורמות החריזה בו ותרניות למדי. רק בסילוק מתרופפות נורמות החריזה הקפדניות; תופעות חריזה חריגות נעשות בו שכיחות למדי.

כמה מן הכללים הייחודיים של החריזה המופסקת מקויימים בקדושתא שלפנינו. כך למשל מחשיב הפייטן שני עיצורים שורשיים זהים לעיצור אחד ומשלים את החריזה בעיצור שורשי נוסף, כגון: במחשבה / משיבה / שוביבה (טורים 9-11), וכן: עוברים / מתבררים (טורים 78-79).¹⁹ לעתים חורז הפייטן בכל עיצורי השורש, כגון 'זילל' עם 'לזלל' (טורים 58-59), או 'קלט' עם 'מקלט' (טורים 62-63). לעתים

17 עיין על כך בהמשך.

18 על שיטת החריזה המופסקת בפיוט הקדום ראה: ב' הרושוכסקי, 'השיטות הראשיות של החרוז העברי מן הפיוט ועד ימינו', הספרות, ב (תשל"א), עמ' 738-742; וראה גם: ע' פליישר, 'בחינות בתהליך עליית החרוז בשירה העברית', מחקרי ירושלים בספרות עברית, א (תשמ"א), עמ' 226-238.

19 אומנם, לעתים לא טרח הפייטן במקרים כאלה; השווה: 'משננים'-'מתחננים' (טורים 110-111).

הוא פורש את החרירה על פני שתי תיבות: אחר אל / ישראל (טורים 60-61), חילו / ימחול לו (טור 155). חריזה בתיבה זזה מצויה אף היא בקדושתא, כגון בטורים 64-65, ובסילוק טורים 151-153, 157-160.

ו'ו ובי' מתחלפות לעתים בחריזה, אף שלא בהברה האחרונה: 'לנשכרים' חורז עם 'שוורים' (טורים 25-26), 'להשוינו' עם 'משוכבינו' (טורים 72-73), ו'ובשבעה' עם 'שועה' (טורים 127-128). לעתים מפריד עיצור גרוני בין עיצורי השורש; כך 'מאורות' חורז עם 'מאמרות' ועם 'אמרות' (טורים 135-136), ו'רביעותיו' חורז עם 'טובותיו' (טור 149).²⁰ אפשר שיש ללמוד מכך על ערעור הגיית הגרונות בזמן הפייטן ובמקומו.

כאמור, בסילוק מתערצרת שיטת החרירה המופסקת. בצד טורים שבהם החרירה תקנית (כדרכיו / ערכיו / מדריכיו / מפריכיו / מבורכיו, טורים 142-144) עומדים טורים החורזים בהברה האחרונה בלבד, ולעתים כשאף לא אחד מעיצורי השורש שותף לחרירה (מתפללים / נענים, טור 220). דרכם של פייטנים להקל מעליהם את עול החרירה בסילוקים היא מן המפורסמות. חריגות מכללי החרירה מזדמנות לפעמים גם בחלקים אחרים של הקומפוזיציה. בהשוואה לקדושתאות קיליריות אחרות, זו שלפנינו נראית משוכללת פחות.²¹

לעתים קרובות מאוד חורז הפייטן בקדושתא זו במלים משורש שו"ב ויש"ב. אמצעי זה מבליט יפה את הנושא המרכזי של היצירה, והקילירי עושה בו שימוש ברבות מקדושתאותיו.

ד. תבנית הקדושתא

1. החוליה הראשונה: פיוטי המגן, המחיה והמשלש גופי החטיבות של המגן והמחיה עשויים שלוש שלוש סטרופות מרובעות.²² גוף המשלש מכיל ארבע סטרופות כאלו. בהעמדת המשלש על היקף רחב יותר הולך הקילירי בעקבות ינאי, שדגם תבנית זו אופייני לקדושתאותיו.²³ בעקבות ינאי מחליף הקילירי בקדושתא שלנו גם את מקצב המשלש משלוש הטעמות לטור

20 חילופי גרונות בקדושתא נדירים למדי; במקום אחד חרז הפייטן 'שארית'-'אחרית' (טורים 129-130) ובמקום אחר 'וחט'-'עט' (טור 192).

21 השווה לדוגמה לקדושתא 'אחת שאלתי' (לעיל הערה 9), המציגה מופת של שיכלול צורני. עלינו גם לזכור כי הקדושתא שלנו נאמרת אחר שני ימים טובים של ראש השנה, שלעיטורם ודאי ייחד הפייטן מאמץ יצירתי אדיר.

22 תיאור הקדושתא וחלוקתה לחוליותיה ולחטיבותיה ניתנים בזה על פי הגדרותיו של ע' פליישר בספרו (הערה 7 לעיל), שם.

23 עיין שם, עמ' 143 ובדברי ע' פליישר במאמרו 'בחינות בשירת פייטני איטליה הראשונים', הספרות, 30-31 (1981), עמ' 147-148, ובדבריה המסייגים של ש' אליצור במאמרה 'לעיצובו של המשלש בקדושתא הינאית', מחקרי ירושלים בספרות עברית, י-יא (תשמ"ז-תשמ"ח),

לשתים.²⁴ אבל, במשלש שלפנינו כל טורי המחרוזת חורזים בקפדנות, מה שאין כן במשלש האופייני ליניי.

שלושת קטעי הקדושתא הראשונים מעמידים יחדיו אקרוסטיכון אלפבתי אחד. המגן מביא א"ב פשוט מא' עד ל', המחיה א"ב כפול ממ' עד צ' והמשלש א"ב מק' ועד ת' בראשי הסטרופות בלבד.

גוף המגן מעביר בסופו לפסוק הראשון של ההפטרה 'שובה ישראל' וכו' בהושע יד, ב;²⁵ גוף המחיה מעביר לפסוק השני, 'קחו עמכם דברים' וכו' (שם ג), בעוד שטורו האחרון של המשלש מעביר לפסוק 'מי אל כמוך' וכו' (מיכה ז, יח). יש להניח כי בקהילתו של הקילירי נהוג היה להוסיף להפטרות 'שובה' שבהושע שלושה פסוקים ממיכה ז, יח – כ. כך נהוג גם היום בקהילות רבות.²⁶ כפי שכבר צוין, טורם האחרון של המגן ושל המשלש ארוך מן הטורים שלפניהם. יתכן שהתופעה קשורה במנהגו של הקילירי להאריך ביצירותיו בטורי הסיום של גופי החטיבות.²⁷ מגמה זו ניכרת בפייטנות הקלאסית בכללה.

שרשרות הפסוקים הניצבות אחרי גופי החטיבות אינן שוות באורכן. במגן כוללת השרשרת חמישה פסוקים, במחיה ארבעה ובמשלש שישה, ואולי אף שבעה. שרשרת הפסוקים של המשלש נחתמת כמקובל בפסוק 'ואתה קדוש יושב תהלות ישראל' (תה' כב, ד). הפסוקים שבשרשרות כרוכים קשר הדוק עם גופי החטיבות, חלקם מצד לשונם וחלקם מצד תוכנם. בכ"י קיימברג' TS H 15/68 מופיע במשלש 'פסוק' שאיננו במקרא: 'שמעת אל תפלת עבדך'. אפשר שהוא שיבוש של דנ' ט, יז 'ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך' וכו'. באותו כתב יד מופיע בשרשרת המשלש עוד פסוק שקשה לזהותו. קרוב לשער שהוא במ' יד, כ.

סטרופות הסיום החותמות את המגן ואת המחיה משורשרות כמקובל. הן מביאות בסופן, כרגיל, לשונות מעבר אל הברכות (במחיה גם איזכור לטל). הן משוחררות מן האקרוסטיכון, אף זאת כמקובל. מעניינת העובדה ששתי סטרופות הסיום רומזות בטורן הראשון גם לפסוק הראשון שבשרשרת הפסוקים שלפניהן. 'גאלתיך מכושל עוונך' (טור 13) מרמז גם ל'כי כשלת בעונך' (הושע יד, ב), ו'ברוח שפתינו נשלמה פרים' (טור 29) מרמז, כמובן, ל'ונשלמה פרים שפתינו' (שם ג). כמדומה שתופעה זו איננה מקרית, אף שלא מצאתי דוגמתה בקדושתאות אחרות.

24 בעניין המקצב הייחודי למשלש ראה: מ' זולאי, 'מחקרי יניי', ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ב (תרצ"ו), עמ' רלה ועמ' רנד; ע' פליישר 'עיונים בתהליכי עיצובם התבניתיים של סוגי הפיוט הקדום' תרביץ, לט (תש"ל), עמ' 252, הערה 11; ש' אליצור (לעיל הערה 23), עמ' 403-404, הערה 14.

25 כך נהג הקילירי בכל הקדושתאות שחיבר לשבתות שהיתה בהן הפטרה מיוחדת. לעניין ההפטרה ב'שובה' ראה ערך 'הפטרה' (נכתב בידי נ' פריד), אנציקלופדיה תלמודית, י, ירושלים תשכ"ב, עמ' יט-כב, ובנספחים, שם, עמ' תשיד-תשטו.

26 בנושא ההפטרה לשבת שובה בקהילתו של הקילירי ראה דיון להלן.

27 ראה ע' פליישר במאמרו (לעיל הערה 24), עמ' 252 ואילך, וש' אליצור במאמרה (לעיל הערה 9), עמ' 19-20.

2. החוליה השניה: פיוטים ד ויה

פיוט ד כתוב, כרגיל, בכמעין פרוזה מחורזת, אף כי ניכר מאמץ מסוים להעמידו על מקצב של ארבע הטעמות בטור. כמקובל אצל הקילירי, אין לפיוט אקרוסטיכון, והוא נחרז בחרוז אחיד ש/בה. הקטע נפתח כראוי ב'אל נא' ונחתם ב'מרום וקדוש'.²⁸

פיוט ה, 'ארבעים ותשע מידות', בנוי ממחרוזות דו-טוריות, בדומה ל'עשירייה' שבפיוטי ייני.²⁹ אומנם ניכרת בקדושתא המגמה לעצבו בסטרופות מרובעות;³⁰ באמת, מטור 66 ועד סופו הוא בנוי סטרופות מרובעות חד-חרוזיות. ברם, מבנה הסטרופות בחלקו הראשון של הפיוט דו-טורי במובלט, וכך יש להגדיר גם את המשך הקטע למרות חריזתו המרובעת הסדורה. הפיוט חתום בראשי המחרוזות 'אלעזר בירבי קליר', כדרך פיוטי ה הקיליריים. הוא מסתיים כיאות בציון לפיסקה 'אל נא לעולם תוערץ'.

3. החוליה השלישית

פיוט ו פותח בכותרת 'ובכן שובה ישראל עד ה' אלהיך' (הושע יד, ב). כפי שמצויין בכתב היד, הכותרת נועדה לשמש גם כרפרין אחר כל סטרופה.³¹ בשתי ההיקריות הראשונות של ציון הכותרת כרפרין מסומן בסופו: 'ק', כלומר 'קדוש'. פשטות הרפרין אינה אופיינית לקדושתאות הקיליריות; בדרך כלל מופיע בפיוטי ו קיליריים רפרין מפותח ומחורז המסתיים במלת 'קדוש'. אפשר שיש כאן שלב קדום בעיצובם של פיוטי ו בקדושתאות בכלל, ומכל מקום יש בפשטות לשון הרפרין כדי לאשש את השערתה של ש' אליצור, שלפיה הרפרין בפיוטי ו נועד להיאמר מפי הציבור ולא מפי המקהלה.³² פיוט ו גופו בנוי סטרופות משולשות.

28 בכ"י קיימברג' TS NS 251.46 'נורא וקדוש'. בכה"י המשמש כנוסח היסוד של הטור (כ"י קיימברג' TS H 15/68) יש קרע במקום, ולפניו ניתן לקרוא רק את האות מ"ם. בכ"י קיימברג' TS Misc 22/219: 'נורא ומרום וקדוש'.

29 רמז לכך גם ע' פליישר במאמרו (לעיל הערה 6), עמ' 221, הערה 95. לעיל כבר עסקנו בקווי דמיון ברורים הקיימים בין מקצב הקדושתא שלפנינו ותבניתה ובין המקצב והתבנית האופייניים לקדושתא היינית. יש לציין כי גם סיגנונם של כמה מטורי הקדושתא הנידונה קרוב במידה מפתיעה לדרכי כתיבתו של ייני (ראה למשל טורים 64-65).

30 לפיוטי ה הקיליריים שלוש צורות יסוד אופייניות: א. קיקלר; ב. פיוט הבנוי מסטרופות מרובעות מסיביות; ג. פיוט הבנוי מסטרופות דו-טוריות. ראה לכך בספרו של ע' פליישר (לעיל הערה 7), עמ' 146, ובמאמרה של ש' אליצור, 'על מיקומו ומבנהו של הקיקלר בקדושתא הקילירית', מחקרי ירושלים בספרות עברית, ג (תשמ"ג), עמ' 141.

31 הרפרין מצוין באורך מלא אחר שתי הסטרופות הראשונות, ומשם ואילך באמצעות הציון 'בכן' או 'בכן שובה'. הציון חסר אחר הסטרופה האחרונה.

32 למנהגם של הקדמונים ללוות את מחרוזות פיוט ו ברפרנים ראה ש' אליצור, (לעיל הערה 30), עמ' 154. פרופ' ע' פליישר מניח שבנוסח המקורי של הפיוט אכן הופיע רפרין מחורז ומפוית, אלא שהוא נשר והוחלף בכותרת פשוטה, על דרך הרהיטים. מילת 'קדוש' נוספה על הכותרת כדי להבליט את מעמד הקטע כפיוט ו. לדעתו, אפשר שסטרופת הקדוש האותנטית ששימשה כאן היא זו המופיעה בכתבי היד, באופן חריג ומתמיה, בסוף הקטע; ראה על כך מיד בסמוך.

הוא מיוסד על א"ב שלם המקיף את כל ראשי טוריו; האקרוסטיכון מדלג בשתי הסטרופות האחרונות על הטור השני.³³

מתמיהה ביותר היא הימצאותה של סטרופת קדוש בודדת, בלתי חתומה כנראה, בין פיוט ו לפיוט ז. תופעה זו כמעט שלא מצאנוה בקדושתאות אחרות.³⁴ ניתן היה לומר כי לפנינו מלאכת מעתיק, ששירבב לקדושתא סטרופת קדוש זרה, לו היתה התופעה מתגלה בכתב יד בודד. ברם התופעה נשנית בשני כתבי היד הידועים לנו לקטע הזה. הואיל ושני המקורות הללו אירופיים,³⁵ צריך להניח שמחרוזת הקדוש נשתרבה לאחד מכתבי היד של הקדושתא במזרח, והגיעה עם שאר חלקי הקומפוזיציה לחופיו הצפוניים של הים התיכון. מכאן ואילך היא נתפסה כחלק בלתי נפרד מן הקדושתא.

בראש הרהיט (פיוט ז) '[אז] טרם כל יצרת תש[נובה]' באה הכותרת 'ובכן שובה ישראל'. הפיוט עשוי סטרופות דו-טוריות, ובנוי מא"ב פשוט המקיף את כל ראשי הטורים. אין לקטע אופי של רהיט,³⁶ אף על פי שהדיון בו (בנושא התשובה) סכימאטי למדי. רהיטים כאלה מופיעים גם בקדושתאות קיליריות אחרות. הסילוק המונומנטאלי 'מעשרה מאמרות' בנוי מכמה חטיבות, הנוטות להתארגן כל אחת במקצב משלה. אף על פי כן, משום החריגות התכופות מן המקצב, הודפס הסילוק כפרוזה מתורגמת.

הסילוק משוחרר מאקרוסטיכון, ומבנהו הסטרופי איננו מאורגן. חטיבתו הראשונה (טורים 135-156) מתארת את מידות הגמול של ה' לברואיו, מידות שקדמותן מופלגת כימי עולם. אחר כך (טורים 157-171) באה חטיבה המדברת בשבחי התשובה, שקדמה לבריאת העולם ושבה תלויה חיותו, וביחס שבין ישראל לתשובה. חטיבה שלישית ומרכזית בסילוק (טורים 172-210) מתארת דו-שיח דראמטי בין ישראל ובין הקב"ה בנושא התשובה. כל מחזור טענות מביא במחרוזת אחת את טיעונם של ישראל, ובמחרוזת נוספת את תגובתו של הקב"ה. המחרוזות שונות זו מזו בהיקפן, אך כמעט תמיד אחידות בחרוזן.³⁷ ישראל טוענים שאינם

33 ראה ש' אליצור (לעיל הערה 9), עמ' 23, הערה 34.

34 ממצא דומה עולה מן הקדושתא הקילירית לפסח 'אסירים אשר בכשר שעשעת' (מהד' פרנקל, עמ' 117), שאף שם מופיעה אחר פיוט ו סטרופת קדוש זרה. אבל במקרה זה, מחברה של סטרופת הקדוש ידוע: הוא ר' יוסף טוב עלם. וראה לעניין זה ע' פליישר, 'אזהרות לר' בנימן (בן שמואל) פייטן', קבץ על יד, יא (תשמ"ה), עמ' 26.

35 שני המקורות הם כ"י קיימברג' TS 10 H 6/1, וכ"י אוכספורד 1207 המכיל את פירושו של ר' אליהו בר' בנימין. כ"י קיימברג' הועתק, כנזכר לעיל, כנראה באיטליה; כ"י אוכספורד אשכנזי. קשה לקבל את האפשרות שהסטרופה הנידונה היא חלק מפיוט ו, שהרי הרפרין לפיוט כבר מצויין בכתב היד, מה עוד שהסטרופה רחוקה מאוד בתכניה מן הדיון ההלכתי העומד במרכז פיוט ו. כמו כן, אין להעלות על הדעת שהסטרופה נועדה לשמש רפרין לפיוט ז, הן מפני מבנהו והן מפני תוכנו.

36 על אופיים של הרהיטים עיין ע' פליישר (לעיל הערה 7), עמ' 148.

37 ראה לדוגמה מחזור הטענות הנפתח בטור 193, שחרוזו האחיד הוא 'נים'. יוצא מכלל זה רק המחזור הראשון, שבו חרוז בדברי ישראל 'ראש' (מילה קבועה). ובדברי ה' 'דיי'.

יכולים עוד לחזור בתשובה, והקב"ה משיב להם בדברי עידוד. דבריהם של ישראל פותחים במילות הקבע 'והם ישיבו איך נשוב', בעוד המענה האלוהי נפתח במילות הקבע 'והוא ישיבם שובו עדיי'.³⁸

חטיבה נוספת בסילוק (טורים 211-230) מספרת בגדולתם של ישראל לעתיד לבוא, כשישובו לפני יוצרם, בעוד החטיבה האחרונה (טורים 231-236) מתארת את הקדושה שמשמיעים המלאכים לפני הקב"ה. לקראת סיומה נעשה קצב הקטע מואץ ותכוף, כאות למתיחות הרוחנית ההולכת וגוברת עם התקרבות הקדושה.

ה. התכנים ומקורותיהם

הקדושתא מתמקדת בנושא התשובה ודנה בו מזוויות שונות. המגן מבליט את קדמותה המופלגת של התשובה, על פי האגדה בבראשית רבה (א, ד, עמ' 6), המופיעה בנוסחאות מגוונות ובהרכבים משתנים גם ברוב המדרשים המאוחרים יותר. המחיה מספר בשבחיו של הקב"ה המסייע לחפצים להיטהר מעוונם. הוא מזכיר את עונשם של סרבני תשובה ואת הכוח שהעניק האל לתפילה לכפר על חטאי האדם, במקום קורבנות החטאת והאשם. במשלש מעלה הפייטן תחינה נרגשת לפני הקב"ה להיעתר לשוועת התשובה של עמו.

בפיוט ד שב הפייטן לעסוק בקדמותה של התשובה ובנחיצותה לקיום האנושי, תוך שהוא קושר אותה לששת הדברים האחרים שקדמו לבריאת העולם; בכך הוא גם מבליט את מרכזיותה של התשובה כאחת מאושיות תבל. פיוטים ה וז דומים בתבניתם. הם מתארים את תולדותיה של התשובה בדברי ימי העולם, תוך התמקדות בדמויות שעשו תשובה וניצלו מפורענות, או שנעשו ראויים לכך שצאצאיהם יהיו מטיפים לחזרה לתשובה. פיוט ה מתמקד בדרכו של הקב"ה להנהיג את עולמו במידה כנגד מידה, ומדגים דרך זו בדמותם של ראובן ושל הושע ובזיקה שביניהם. ראובן שנדחה מבכורתו בגין חטאו בבלהה, חזר בתשובה וזכה כי מבני בניו יעמוד נביא מוכיח לישראל (על פי ב"ר פד, ט, עמ' 1023). ראובן גם הציל את יוסף ממוות, ועל כן נקבעו ערי מקלט תחילה בנחלתו. בזכות שנתאמן להשיב את יוסף אל יעקב, קם מזרעו נביא שהשיב את ישראל לאביהם שבשמים (פדר"כ שובה, ט, עמ' 356). לקראת סופו עוסק הפיוט בוויכוח שבין הקב"ה ובין כנסת ישראל מי ראוי שיעשה את הצעד הראשון לקראת התפייסות וחזרה בתשובה (איכ"ר ה, כא, עמ' 160). פיוט ז סוקר, על פי מקורות מדרשיים שונים, מיגוון רחב של דמויות היסטוריות ומזכיר את פועלן בענייני תשובה: אדם הראשון, קין, ראובן, יהודה, אחאב, מנשה, יהויכין, אנשי ענתות ותושבי נינוה. כל אלו חטאו וניצלו מפורענות קשה בזכות התשובה שעשו.

38 טענתם הראשונה של ישראל נפתחת במלים 'ויסחר'. במחזורי הטענות הראשונים חסר 'שובו

עדיי'.

פיוט ו מעניין מאוד בתכניו ההלכתיים. הקילירי הולך ומפייט בו את הברייתא של רבי ישמעאל בעניין ארבעת חילוקי כפרה, שבכל אחד מהם התשובה היא מרכיב חיוני. עוד עוסק הפיוט במעמד של האומר 'אחטא ואשוב', או 'אחטא ויום הכיפורים מכפר', ושל השונה בחטאו. בסופו של הפיוט דן הפייטן בענייני עשרת ימי תשובה ומנהגיהם.³⁹

הברייתא של רבי ישמעאל (נזכרה בתוספתא כיפורים ד, ו – ח, מהד' ליברמן, עמ' 251–252) אינה נידונה על ידי הפייטן לפרטיה. בחטא לא תעשה (טור 98) אין יום הכיפורים מוזכר כתנאי לכפרה;⁴⁰ בחטא שעונשו כרת (טור 103) אין הייסורים מצויינים כאמצעי למירוק העוון, ובחוטאים בחילול השם אין יום הכיפורים נמנה עם המרכיבים הנחוצים לחזרה בתשובה. קרוב להניח שהפייטן השמיט כמה פרטי הלכות מחמת אילוצים צורניים-אומנותיים.⁴¹ הלכותיהם של האומר 'אחטא ואשוב' או 'אחטא וכיפור מכפר' הנזכרות בראשית הפיוט, נמנות במשנה יומא ח, ט. הסילוק 'מעשרה מאמרות' מסכם בתנופה רבה את נושאי הקדושתא. תוכני חטיבותיו כבר נסקרו לעיל, וכאן נבליט את קטע הסיום של פיוט גדול זה, המתאר את מעמד של ישראל לעתיד לבוא, לכשיחזרו בתשובה וייגאלו. בעת ההיא, לדעת הפייטן, תהיה מעלתם של ישראל מעל למעלתם של המלאכים, ולא עוד אלא שביאור שמו הקדוש של ה' יתגלה רק להם: המלאכים, שאת דרכי עבודתם את יוצרם מתאר הפייטן בדרך מוחשית ביותר, עתידים לקנא בעת ההיא במעלתם היתירה של ישראל.

מדרשים רבים עוסקים ביתרונם של ישראל על מלאכי השרת,⁴² ובירושלמי מצאנו מקור מובהק לדברי הקילירי כי ישראל יעמדו לפני ה' במחיצה קרובה יותר מאשר המלאכים. מדרשים מאוחרים יותר מספרים כי לעתיד לבוא יגלה הקב"ה שמו לישראל, ומדרשים שנוצרו בחוגם של יורדי המרכבה עוסקים בבקאות המופלגות של ישראל בשמות ה'. הפיסקה רוויית המיסתורין שבין טורים 216–219 נראית קרובה מאוד בסיגנונה ובתוכנה לספרות יורדי המרכבה, אבל לא הצלחתי לאתר את מקורה המובהק. לזעקת השבר של המלאכים, שליבם יוצא למראה גדולתם של ישראל, יש הד מובהק רק במדרש מאוחר – סדר אליהו רבה – המתאר בציוריות רבה את המעמד שבו מתחווה לצבא מרום מעלתם היתירה של ישראל. המקורות המגוללים את דרכי עבודת ה' של המלאכים הם מן הסתם מדרשים שמוצאם מחוג יורדי המרכבה. גם תיאור קדושת המלאכים, המעריצים שמו של קונם אחר ישראל, החותם את הסילוק, נראה מקביל לתמונות המופיעות בספרות

39 ראה על כך להלן.

40 ראה גם בביאור לטור 98.

41 ניתן גם לשער כי הפייטן הצמיד את המשנה והתוספתא זו לזו, ולא חשש להבדלים ההלכתיים שביניהן. עד לטור 104 של פיוט ו פייט הקילירי את ההלכות שבמשנה יומא, וממנו ועד לסוף הפיוט הציג את ארבעת חילוקי הכפרה של התוספתא.

42 למראי מקומות מדויקים ראה בביאור.

ההיכלות, וללשונות בנושא הזה המצויות בבבלי חגיגה יג ע"ב. הסילוק נחתם בשורה ארוכה של פעלים חורזים, המתארים את פעולותיהם המזורזות של השרפים, והממחישים בחריזתם התכופה את המתח ההולך וגובר ככל שאנו קרבים אל הקדושה.

שתי שאלות מסקרנות עומדות בפנינו כשאנו סוקרים את מפת המקורות האפשריים של הקדושתא. הראשונה היא מה טיב הזיקה שבין פייטנות הקילירי ביצירה הזו ובין ספרות ההיכלות. האחרת, המורכבת יותר, היא האם התלמוד הבבלי, בעריכה זו או אחרת, כבר מונח היה לפני הקילירי בכותבו את 'אימנתה תעל לנמהרים'.

מפורסם הוא הוויכוח האומנם נשתמש ינאי בספרות יורדי המרכבה.⁴³ לדעת ליברמן, הקילירי הכיר את ספר 'שיעור קומה' ואף 'קראו בשמו'.⁴⁴ ראייתו היא מן הקדושתא הקילירית לשבועות '[...]עשיה ושמיעה עגיליה מזהירות' (ע. 983) שפרסם פ"פ פראנקל בשעתו,⁴⁵ ששם נאמר: 'כדמות בורא היות דמותו / כשיעור קומה קומתו'⁴⁶ / כאימת יוצרו על כל אימתו'.

באשר לקדושתא שלנו, דומה כי לשונן של חטיבות מסויימות בסילוק, תוכנן ועיצובן אינם מותירים ספק בכך שנכתבו בזיקה לספרות ההיכלות. אף אם ניתן להוכיח כי לחלק מן התכנים יש יסוד במדרשי אגדה קדומים, הרי שפיתוחם של המוטיבים המיסטיים, סגנונם ואווירתם הייחודיים מצביעים בבירור לכיוון ספרות יורדי המרכבה. הקילירי כותב למשל:

והשרפים המעולים / אשר ממעל לו מסוגלים / אחרימו אותו מגדילים וכל ערבות ממללים / וכחשמל חשים עד שהן חלים / אחרמו מתמללים לפאר בשירים והילולים (טורים 232-234)

מעין זה מצאנו במדרש בראשית רבה:

ר' פינחס בשם ר' אבין [...] ומהו בעמדם? בא עם דם, בשעה שישראל א' שמע-שותקין, ואחר כך בעמדם תרפינה כנפיהם. ומה הם א' ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד [...] ר' ברכיה בשם ר' שמואל כת' ואשמע אחרי קול רעש גדול [...] מהו אחריי לאחר שקילסתי אני וחביריי שמעתי קול רעש גדול, ומה הן א' ברוך י"י ממקומו (סח, כא, עמ' 738-740).

43 ראה: צ"מ רבינוביץ, הלכה ואגדה בפיוטי ינאי, תל-אביב, תשכ"ה, עמ' סב-סד; וראה תגובתו של א' גרינולד, 'פיוטי ינאי וספרות יורדי המרכבה', תרביץ, לו (תשכ"ז), עמ' 257-277.

44 ש' ליברמן, 'משנת שיר השירים', בתוך: G. Scholem, *Jewish Gnosticism, Merkabah*, New-York 1960, p. 124; וראה שם, הערה 30.

45 פ"פ פראנקל, 'פיוטי בן קליר', תפארת שיבה (ספר היוכל לכבוד י"ל צונץ), ברלין תרמ"ד, עמ' 201-217.

46 ש' ליברמן הגיה את נוסחו של פראנקל על פי כ"י TS H 3/10.

והנה כנגד זה פיסקה מפרקי היכלות, ההולמת היטב את טורי הסילוק הקילירי,
לא רק בתכניה, כי אם בעיקר בסיגנונה ובאווירה המנשבת הימנה:

אומנם, אפשר שלא הקילירי הוא שהושפע מהשקפת עולמם של יורדי המרכבה, אלא ששירתו היתה מקור השראה להגותם ולספרות שיצרו.

באשר לשאלה האומנם ידע הקילירי את התלמוד הבבלי והשתמש בתכניו, תשובתנו מסופקת. חכמים ראשונים כבר קבעו כי ליניי לא היה ידוע התלמוד הבבלי,⁴⁷ ברם באשר לפייטנותו של הקילירי רבה המבוכה. הממצאים העולים

קבץ על יד - כג / חברת מקיצי נרדמים {עמוד 20} (755275)

לעניין זה מן הקטעים שלפנינו אינם חד-משמעיים. מכל מקום, לתשומת לב ראוי מה שנאמר בסטרופת הסיום של המחיה (טורים 30-31) בלשון זו:

בין תקיעה ל[כי]פורים
לחתום ספרים

דברים אלה הולמים יפה את מאמרו של ר' כרוספדאי בשם ר' יוחנן בתלמוד הבבלי, ראש השנה טז ע"ב:

שלשה ספרים נפתחין בר"ה אחד של רשעים גמורין ואחד של צדיקים גמורין ואחד של בינוניים. צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים [...]

שונים מזה בלשונם המאמרים המקבילים במקורות הארץ-ישראליים:

דמר ר' קריספא בשם ר' יוחנן שלש פינקסיות (!) הן, אחת של צדיקים גמורים [...] אלה לחיי עולם (דנ' יב, ב), א"ר אלו הצדיקים גמורים [...] (פדר"כ שובה ג, עמ' 351)

ואין החתימה נזכרת במקורות הארץ-ישראליים כלל. אומנם מוצאו של המאמר בתלמוד הבבלי הינו ארץ-ישראלי, ולכן אין להביא ממנו ראיה. שיטתו של הקילירי בשבעת הדברים שקדמו לבריאת העולם (תורה, שמו של משיח, בית המקדש, כסא הכבוד, גן עדן, גיהנום והתשובה – טורים 50-51) עולה בקנה אחד עם דברי הבבלי פסחים נד ע"א,⁴⁸ והיא מנוגדת לנאמר בבראשית רבה (א, ד, עמ' 6). ברם, כדעתו מצאנו גם במקור ארץ-ישראלי מובהק, פרקי דרבי אליעזר פרק ג.

בשלהי הסילוק (טור 226 ואילך) מספר הפייטן על קובלנת המלאכים, שאינם רשאים לומר 'קדוש' ו'ברוך' כאחד, אלא חלקם אומר 'קדוש' וחלקם אומר 'ברוך'. בבבלי חולין צא ע"ב-צב ע"א מתורצת השאלה מדוע נאמר שמלאכי השרת מזכירים את שם ה' רק אחר שלוש מילים, והרי ב'ברוך כבוד ה' וכו' הם מזכירים את שמו אחר שתי מילים, כך: "'ברוך"-אופנים הוא דאמרי ליה, וכך נוצרת אבחנה בין מלאכי השרת ובין האופנים, כמו בפיוט הקילירי. אולם כך מצאנו גם בכמה מקורות מדרשיים מאוחרים, כגון 'פסיקתא חדתא' ו'ספר היכלות',⁴⁹ שהשרפים אומרים 'קדוש' וחיות הקודש אומרות 'ברוך', ואף אם האבחנה שבין סוגיהם השונים של מלאכי מרום אינה מחודדת בהם, עדיין אי אפשר לראות בתלמוד הבבלי מקור יחידאי לחלוקת התפקידים שבפמליא של מעלה.

48 וכן בבלי, נדרים לט ע"א. כך לפחות על פי כ"י קיימברג' TS H 15/68.

49 'פסיקתא חדתא', אוצר המדרשים (מהד' אייזנשטיין), עמ' 492; 'ספר היכלות', בית המדרש

(מהד' ילינק), ה, וינה 1853, עמ' 183 ואילך.

לדברי הפייטן 'וכחשמל חשים עד שהן חלים/ אחרמו מתמללים' (טור 232), לכאורה אין מקור אלא בבבלי חגיגה יג ע"א-יג ע"ב: 'מאי חשמל? אמר רב יהודה חיות אש ממללות. במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות; בשעה שהדיבור יוצא מפי הקב"ה חשות, ובשעה שאין הדיבור יוצא מפי הקב"ה ממללות'. ברם, המקור הבבלי מציין במפורש ברייתא המבארת בדרך הנוטריקון את המושג 'חשמל', ומצוי הוא שברייתות שמקורן ארץ-ישראלי מופיעות דווקא בתלמוד הבבלי,⁵⁰ ולכך אין ראיה מוכחת מהקדושתא שלפנינו שהבבלי היה לפני הקילירי.

ו. מנהגי הפטרה, תעניות וסליחות בקהילתו של הקילירי

כדרך של קדושתאות קיליריות לשבתות המצוינות בהפטרות,⁵¹ גם בקדושתא שלנו נרמזת ההפטרה ב'שובה ישראל' בראש שרשרות הפסוקים של המגן, של המחיה ושל המשלש. כמקובל גם בימינו בחלק ניכר מקהילות-ישראל,⁵² גם בזמנו ובמקומו של הקילירי הפטירו בשבת זו בהושע יד, ב ואילך. כבר צוין לעיל שהפסוק הניצב ראשון בין פסוקי המשלש הוא מיכה ז, יח, אך מצאנו שבמנהגים רבים, ובכללם מנהג רומניאה, מוסיפים את פסוקי מיכה ז, יח-כ לקריאה בהושע. בחלק ניכר מקהילות אשכנז מוסיפים להפטרה גם את פסוקי יואל ב, טו-כו (או יא-כו), ואכן הפסוק השלישי מבין פסוקי המשלש הוא יואל ב, יז.⁵³ מסוף פיוט ו עולים שני מנהגים נוספים שרווחו בקהילתו של הקילירי. מדבריו 'כי בם יחידים מראש מתחננים' (טור 111) משתמע כי בזמנו ובמקומו נהגו רק יחידים לומר סליחות בין ראש השנה ליום הכיפורים. בעדות זו יש סיוע מה להשערתו של ע' פליישר כי המנהג לומר סליחות במעמד ליטורגי מיוחד יסודו בבלי, ובני ארץ ישראל לא הכירוהו עד לתקופה מאוחרת יחסית.⁵⁴ ונראה כי בקהילתו של הקילירי ובזמנו החל המנהג להכות שורשים, אך רק יחידים מקרב הציבור אימצוהו ונהגו בו.

בטור החותם את פיוט ו כותב הקילירי: 'תומכי דור מאוד מתענים' (טור 112), ומשתמע מדבריו כי ראשי הקהילות נהגו להתענות בימים שבין כסה לעשור. אכן, במדרש ויקרא רבה מצאנו מקור למנהג:

50 ראה: ז' פרנקל, מבוא הירושלמי, ברסלאו תר"ל, עמ' מ-מה.

51 ראה ע' פליישר (לעיל הערה 7), עמ' 141.

52 ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך 'הפטרה' (לעיל, הערה 25).

53 לענין המקראות שבשרשרות הפסוקים של המשלש וזיקתם למנהגי הפטרה ארץ-ישראליים, ראה: ג' פריד, 'הפטרות אלטרנטיביות בפיוטי ייני ושאר פייטנים קדומים', סיני, סא-סב, עמ' רסז-רצ, נ-סו, קכז קמא; וראה על זה הערכתו של ע' פליישר במאמרו (לעיל, הערה 6), עמ' 241, הערה 193.

54 בספרו (לעיל הערה 7), עמ' 39. לענין התפתחותו של מנהג אמירת הסליחות ראה: ד' שפרבר, מנהגי ישראל, ב, ירושלים תשנ"א, עמ' רג-רטז, ובמראי-מקומות שם.

כך בערב ראש השנה גדולי הדור מתעניין והקב"ה מתיר להם שליש מעונותיהן, ומראש השנה ועד יום הכיפורים היחידים מתעניין והקב"ה מתיר להם שליש מעונותיהן [...] (ל, ז, עמ' תשה).

אומנם, הצירוף 'תומכי דור' שבקדושתא הולם יותר את 'גדולי הדור' שבמדרש, המתענים מערב ראש השנה, מאשר את ה'יחידים' המתענים בעשרת ימי תשובה, אבל 'מראש' שבטור הקודם אינו יכול להתפרש 'מערב ראש השנה'.⁵⁵ בפסיקתא דרב כהנא מצאנו גירסה ההולמת יפה את הנאמר אצלנו:

כך באין ישר' בראש השנה ועושין תשובה והק' מתיר להם שליש עונותיהם. באין בעשרת ימי תשובה ומתענים הכשירים והק' מתיר להם רוב עונותיה' (ולקחתם ז, עמ' 412).

מן הקדושתא מצטיירים אפוא מנהגי הפטרה לשבת 'שובה' הדומים למנהגי אשכנז, אך ניכר מתוכה כי מעמד הסליחות בעשרת ימי תשובה ומנהגי התענית בו, שהיו אומנם מוכרים לבני ארץ-ישראל, לא נתפסו כחובת הציבור.

55 לפי שקדמה לו תיבת 'בם', המורה על עשרת ימי תשובה. בקדושתא למוסף לראש השנה 'אפד מאז לשפט היום' (א. 7106) כתב הקילירי 'ברי לבב מאתמול קדמנוך/ שופר תרועה טרם שמענוך', ובאופן 'כבודו אהל' (כ. 61) המיוחס לו נאמר: 'מאתמול קדמנוך לחלותך מלך'. ד' גולדשמידט במהדורתו למחזור ראש השנה (מחזור לימים נוראים, א, ירושלים תש"ל, עמ' 53, 160-161) טוען כי בשני המקרים מדובר במנהג תענית בערב ראש השנה. ולי נראה כי בשני המקרים המדובר בשני פיוטים שהותקנו מלכתחילה ליום ב' של ראש השנה, והראשון שביניהם נכתב לשנה שבה יום א' חל בשבת. ופרופ' ע' פליישר מניח כי 'מאתמול' כוונתו מאמש, מליל התקדש החג.

מהדורות המדרשים המשמשים כמקורות במבוא וכביאור

מדרשי הלכה

הופמן, ד"צ [מהדיר], מדרש תנאים על ספר דברים, ברלין תרס"ח.
ליברמן, ש' [מהדיר], תוספתא מועד ונשים, ניו-יורק תשכ"ב ואילך.
פינקלשטיין, א' [מהדיר], ספרי דברים, ניו-יורק תשכ"ט².

מדרשי אגדה

איזנשטיין, י"ד [מהדיר], אוצר המדרשים א-כ, ירושלים תשכ"ט.
איש-שלום, מ' [מהדיר], פסיקתא רבתי, וינא תר"מ.
איש-שלום, מ' [מהדיר], סדר אליהו רבה וסדר אליהו זוטא, וינא תרס"א.
בובר, ש' [מהדיר], איכה רבה, וילנא תרנ"ט.
בובר, ש' [מהדיר], מדרש תנחומא הקדום והישן, ניו-יורק תש"ו.
בובר, ש' [מהדיר], מדרש משלי, וילנא תרנ"ג.
בובר, ש' [מהדיר], מדרש תהלים המכונה שוחר טוב, וילנא תר"ן.
במדבר רבה, וילנא תרמ"ז.
דברים רבה, וילנא תרמ"ז.
ורטהיימר, ש"א [מהדיר], בתי מדרשות, ירושלים תשכ"ח.
לינק, א' [מהדיר], בית-המדרש א-ו, וינא 1853 ואילך.
ליברמן, ש' [מהדיר], דברים רבה, ירושלים תשנ"ב².
מנדלבוים, ד' [מהדיר], פסיקתא דרב כהנא א-ב, ניו-יורק תשמ"ז².
מרגליות, מ' [מהדיר], מדרש הגדול בראשית, ירושלים תש"ז.
פיש, ש' [מהדיר], מדרש הגדול דברים, ירושלים תשל"ה.
פרקי דרבי אליעזר, ירושלים תש"ל.
רטנר, ב' [מהדיר], סדר עולם רבה, וילנא תרנ"ז.
שיר השירים רבה, וילנא תרמ"ז.
שכטר, ש"ז [מהדיר], אבות דרבי נתן, וינא תרמ"ז.
שמות רבה, וילנא תרמ"ז.

א' תיאודור, וח' אלבק [מהדירים], בראשית רבא א-ג, ירושלים תשכ"ה².

קדושת שוכה דר' אלעזר

א אימנתה תעל לנמהרים
בטרם פולסו ויולדו הרים
גישתם ברוך שאג להרים
דפוק דלתיך היות מדוהרים

5 הלא מאז לאירך צרתה
ובין עשרה לעשור עצרתה
זכר לשוכבים אצרתה
חתל לחפצים ושבים עדיך נצרתה

10 טרם חומקה שוביכה
יזמתה לעלותה במחשבה
כיליון חרוץ משיבה
לכן בשרק ושאג צרחתה שוכה

ככ<תוב> שוכה ישראל עד יי <אלהיך כי כשלת בעונך> (הושע יד, ב)
ונ<אמר> הלך וקראת את הדברים האלה <צפונה ושמאלה> משוכה ישראל
נאם ה' לוא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם ה' לא אטור לעולם <יר' ג, יב>

מגן. 1 אימנתה: הנהגת; ראה מ' זולאי, 'עיוני לשון בפיוטי ינני', ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ו (תש"ו), עמ' קסט (להלן: זולאי, עיונים). תעל: רפואה, כינוי לתשובה. לנמהרים: לכסילים, לחוטאים (יש' לב, ד). 2 בטרם וכו': קודם שנברא העולם, על פי תה' צ, ב. בב"ר א, ד (עמ' 6) למדו מפסוק זה ושלאחריו שהתשובה קדמה לבריאת העולם. פולסו: נשקלו, על פי יש' מ, יב. 3 גישתם: כמו: בגישתם; וחזר אל 'נמהרים'. שאג להרים: תפילה להשמיע. 4 מדוהרים: מזורזים, או מוגבהים ומעולים (זולאי, עיונים, עמ' קפא). 5 מאז: מקודם לבריאת העולם. על פי המדרש בב"ר (שם) לפסוק 'נכון כסאך מאז' (תה' צג, ב). לאירך: למרפא, והכוונה לתשובה. צרת: יצרת. 6 עשרה: איני יודע להולמו. ונראה יותר הנוסח 'עצרה', והוא כינוי לראש-השנה. לעשור: ליום הכיפורים. עצרתה: נתעכבת, או השתית. ובפדר"כ ביום השמיני עצרת, ח, עמ' 431: 'ר' יודן בשם ר' יצחק כל זמן שישראל מעצין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הק' עוצר שכינתו עמהם'. ואפשר שר"ל שהקב"ה ממתין בחיתום דינם של ישראל עד ליום הכיפורים. 7 זכר: מתנה, והכוונה לתשובה. לשוכבים: לחוטאים. אצרתה: שמרת באוצרך. 8 חתל: רפואה, מחילה. 9 חומקה: ר' אליהו בר' בנימין (עיין במבוא) פירש על פי 'עד מתי תתחמקין הבת השוכבה' (יר' לא, כא): קודם שחטאה כנסת ישראל ושיבכה פניה, חשבת לברוא את התשובה. שוביכה: כינוי לישראל. 10 יזמת: כמו זממת, חשבת. לעלותה במחשבה: את התשובה, לשון המדרש בב"ר (שם): 'ז' דברים קדמו לבריית עולם, יש מהם שנבראו ויש מהם שעלו במחשבה להבראות [...]'. 11 כיליון חרוץ: על פי יש' י. כב. משיבה: מבטלת. 12 בשרק ושאג: בקול חד ורם. צרחתה: קראת.

ונ>אמר< בטרם הרים יולדו >ותחולל ארץ ותבל ומעולם עד עולם אתה אל< (תה' צ, ב)

ונ>אמר< תשב אנוש עד דכ>א ותאמר שובו בני אדם< (שם, ג)
ונ>אמר< מחיתי כעב פש>עיך וכענן חטאותיך שובה אלי כי גאלתיך< (יש' מד, כב)

א' גַּאֲלָתִיךְ / מְכוּשֶׁל עֲוֹנֶיךָ
עוֹד בֶּל אֶעֱנֶיךָ
בְּפִילּוּלְךָ אֶעֱנֶיךָ 15
וּבְצֵל יְמִינִי אֶגְוֶנְךָ

ב>רוך< מגן

ב מְמַלֵּט מְמוֹקְשִׁים
מְצַלִּיל אֲסוּרִים מוֹל מַעֲקָשִׁים
נִדְרָשׁ לֹא מִבְּקָשִׁים
נִפְתָּל עִם מַעֲקָשִׁים 20

שָׁח שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹכְבִּים
סָלוּל הוֹשֵׁם לְכָל שָׁבִים
עַדִּי צִילׇוֹ הָיִיתָ יוֹשְׁבִים
עוֹל מִיָּדָם אִם יְהוּ מְשִׁיבִים

25 פֶּלֶס נְתִיב לְנִשְׁכָּרִים
פֶּה לְגִמּוֹל תָּמוּר שְׁוֹרִים

13 מְכוּשֶׁל עֲוֹנֶיךָ: מַעֲוֹנָךְ הַמְכַשִּׁיל, עַל פִּי הוֹשֵׁעַ יְד, ב. 14 אֶעֱנֶיךָ:
אִיסֹרְךָ. 15 בְּפִילּוּלְךָ: בְּתַפִּילָתְךָ. 16 וּבְצֵל יְמִינִי: עַל פִּי תַה' קָא, ה. אֶגְוֶנְךָ: מִילַת מַעֲבָר
לְבִרְכַת 'מִגֵּן אֲבֵרָהם'.

מַחִיָּה. 17 מְמוֹקְשִׁים: מִן הַחֲטָאִים, וְהַנוֹשָׂא בַחֲטִיבָה הוּא הַקֶּב"ה. בְּטוֹר חֲסֵרָה תִּיבָה, וְנוֹסַחַו
וְנוֹסַח הַטוֹר שְׁלֵאֲחֵרִיו מַעֲוֵמַעֲמִים. 18 מְצַלִּיל: מַשְׁקִיעַ בְּמַצּוֹלוֹת, וְרֹאֵה מִי'ז, יט. אֲסוּרִים: כִּינוֹי
לְחַטָּא. מוֹל: קֶשֶׁה לְהוֹלֵמוֹ. מַעֲקָשִׁים: הַעֲוֹנוֹת הַמְכַשִּׁילִים. 19 נִדְרָשׁ: עַל פִּי יֵשׁ' סָה,
א. 20 נִפְתָּל וְכו': אֲבֵל נִלְחַם בְּדַרְכֵי עֵקֶלְקֻלוֹת עִם הַסִּרְבָּנִים. הַלְשׁוֹן עַל פִּי תַה' יח, כו
(וְעוֹד). 21 שׁוּבוּ וְכו': יר' ג, יד. 22 סָלוּל: דֶּרֶךְ. 23 עַדִּי צִילׇוֹ וְכו': עַל פִּי הוֹשֵׁעַ יְד,
ח. 24 עוֹל וְכו': הַשְׁוֵהוּ יח' יח, ח: 'מַעוֹל יֵשִׁיב יְדו'. ור"ל: אִם רַק יִחַדְלוּ מִלְּחַטּוֹא. 25 פֶּלֶס
נְתִיב: יִישָׁר דֶּרֶךְ, עַל פִּי תַה' עח, נ. לְנִשְׁכָּרִים: לְשִׁכּוּרֵי לֵב הַחֲפָצִים בְּתַשׁוּבָה. 26 פֶּה: דְּבָרֵי
פֶּה, תַּפִּילָה. לְגִמּוֹל: לְשִׁלָּם. שְׁוֹרִים: קִרְבָּנוֹת. רֹאֵה בַּפֶּדֶר"כ שׁוּבָה, יג, עמ' 377, עַל הוֹשֵׁעַ יְד,
ג: 'א"ר אֲבָהוּ מִי מַשְׁלֵם אוֹתָם הַפְּרִים שֶׁהֵינּוּ מִקְרִיבִים לַפִּנֶּיךָ, שְׁפָתֵינוּ, בְּתַפִּילָה שֶׁאֵנּוּ מִתְּפַלְּלִים
לַפִּנֶּיךָ'.

צורים אֲשֶׁר בְּלֵב בָּרִים
צִיּוֹם קַחַת עֵינָם דְּבָרִים

ככ>תוב> קחו עמכם <דברים ושובו אל ה' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב
ונשלמה פרים שפתינו> (הושע יד, ג)
ונ>אמר> ישובו יושבי [ב]צילו <יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו כיין לבנון> (שם יד,
ח)
ונ>אמר> למימי אבותיכם [סרתם] מחוקי <ולא שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם
אמר ה' צבאות ואמרתם במה נשוב> (מל' ג, ז)
ונ>אמר> מרפא לשון [עץ חי]ים וסלף בה <שבר ברוח> (מש' טו, ד)

ב¹ [בְּרוּחַ / שְ�פָתֵינוּ] נְשַׁלְמָה פָּרִים
30 בֵּין תְּקִיעָה [לְכִין] פְּוֹרֵיִם
לְחַתוֹם סְפָרִים
לְהַטְלִיל תַּחֲיִי לְעוֹפְרִים

ב>רוך< מח>יה>

ג קוֹל שׁוֹעַ בְּאוֹמִיךָ
וּפִגַּע חַתוּמִיךָ
נָא מִשְׁמִיךָ 35
אֲזוּן לְמַעַן שְׁמִיךָ

רְחוּם וְחַנּוּן
הַסֶּכֶת תַּחֲנוּן
וּכְרִיחַ שִׁי לְבָנוֹן
הַקְשִׁיבָה חִינוּן 40

27 צורים: כאן כינוי לישראל. ברים: טהורים, (השווה תה' עג, א). 28 ציום: מפי הושע.
קחת וכו': על פי הושע יד, ג. 29 [ברוח שפתינו]: ההשלמה על פי כ"י א ומדעתי, על פי יש'
יא, ד. נשלמה פרים: על פי הושע (שם). 30 תקיעה: ראש השנה. 31 לחתום ספרים: ראה
ר"ה טז, ע"ב: 'א"ר כרוספדאי א"ר יוחנן שלשה ספרים נפתחין בר"ה [...] צדיקים גמורין נכתבין
ונחתמין לאלתר [...]'. 32 להטליל תחי: להשפיע טללי תחייה. הזכרת טל ומילת מעבר לברכת
'מחיה המתים'. לעופרים: כינוי לישראל. ובכ"י א ורח הגירסה 'לְעַפְרִים', היינו, לישני עפר.
משלש. 33 קול שווע: שוועה, על פי תה' ה, ג. בְּאוֹמִיךָ: אולי צ"ל: 'אומיך'.
34 ופגע: ותפילה. חתומיך: כינוי לישראל החתומים באות המילה. 36 אזון:
הקשב. 38 הסכת: הקשב. 39-40 וכריח וכו': וכריחם של קרבנות (השווה הושע יד, ז).
'לבנון' הוא כינוי לבית המקדש כהבנת חז"ל את הושע יד, ח (השווה ויק"ר א, ב, עמ' ז).

שִׁכַּח מַעַם פְּשָׁעִים
וְהָתָם רְשָׁעִים
שְׁעָה נָא שְׁוֹעִים
וְעָרְךָ שׁוֹעִים

45 תְּחִינָתָם תִּישַׁע
וּמַעֲוָלָם הִשַׁע
אַל לֹא חֲפֵץ רָשָׁע
מִי אֵל כְּמוֹךְ עוֹבֵר עַל פְּשָׁע

ככ>תוב> מי אל כמוך נושא <עון ועבר על פשע לשארית נחלתו לא החזיק לעד
אפו כי חפץ חסד הוא> (מי' ז, יח)
ונ>אמר> יי שמעה <ה' סלחה ה' הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך
נקרא על עירך ועל עמך> (דנ' ט, יט)
ונ>אמר> בין האולם <ולמזבח יכנו הכהנים משרתי ה' ויאמרו חוסה ה' על עמך
ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלהיהם> (יואל
ב, יז)
ונ>אמר> ויעבר יי <על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד
ואמת> (שמ' לד, ו)
ונ>אמר> סלח נא <לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר נשאתה לעם הזה מצרים
ועד הנה> (במ' יד, יט)
וא>תה> קדוש <יושב תהלות ישראל> (תה' כב, ד) אל נא

ד בְּטָרָם [סְעָרָה] עַל פְּנֵי זְרוּמִים נִישְׁבָּה / וְקָדָם הַסּוּפָה [זְרוּתִים] יִישְׁבָּה
זְמַתָּה וְזְמוּתָה וְדַעְתָּךְ חִישְׁבָּה / [שְׂבָעָה] לְכֹרֶאת וְלַעֲלוֹת בְּמַחֲשָׁבָה 50

42 והתם: וכלה. והטורים בהשפעת דנ' ט, כד. 43 שעה: קבל, פנה. שוועם: תחינתם.
44 וערך שוועם: ותחינתם. השווה איוב לו, יט. 46 ומעולם: נראה שיש לקרוא 'ומעולם',
חטאם. השע: העלם, הרחק. 47 אל לא וכו': על פי תה' ה, ה. 48 מי אל וכו': מי' ז, יח.
פיוט ד. 49 [סערה]: רוח ה'. ההשלמה על פי כ"י א. זרומים: מים. נישבה: ריחפה (ראה
בראשית א, ב). הסופה: דבר ה'. [זרותים]: את השמים (יש' מ, יב). ההשלמה על פי כ"י א.
יישבה: כוננה, תיקנה. והשווה תה' לג, ו. 50 זמתה וזמותה: חשבת; מדרך הקילירי להשתמש
בשתי נטיות אפשריות של שורש אחד לשם הדגשה. [שבעה]: ההשלמה על פי כ"י א. שבעת
הדברים נמנים להלן: תורה, שמו של משיח, בית המקדש, כסא הכבוד, גן עדן, גיהנם ותשובה.
והשווה ב"ר א, ד (עמ' 6): 'ו' דברים קדמו לבריית עולם, יש מהם שנבראו ויש מהם שעלו
במחשבה להבראות'. נמנים שם: התורה, כסא הכבוד, האבות, ישראל, בית המקדש ושמו של
המשיח. נוספת עליהם התשובה לדעת ר' אהבה בר' זעירא. ברם, בפדר"א ג מצאנו דוגמת פיוטנו:
קבץ על יד - כג / חברת מקיצי נרדמים {עמוד 28} {755275}

אָמוֹן וַיִּנּוֹן וְאַרְמוֹן וְכֶסֶם [יְשִׁיבָה] / עֵדֶן וְעֶרְוֶה וְדִלְתִי תְּשׁוּבָה
 וּבִטְתָּה כִּי אֵין הָיִית [צִיץ] [בְּאֶפֶס תְּ]שׁוּבָה / מֵאֵז צִרְתָּה תְּ[שׁוּ]בָה
 צוּרִי לְשׁוּבִיבָה / הָיִית [מְקַשִּׁיבָה / בְּכָל שָׁנָה שׁוּבָה / וְשׁוּבָה] מְשִׁיבָה
 [מִרוֹם וּקְדוּשָׁה]

ה [אַרְבָּ]עִים וְחֲשַׁע מִידוֹת בְּיִצִּירַת בְּרָ[אשׁ]יית
 הָרוֹם [וְכֶסֶם תּוֹכְנוֹ] וְהַחֲבָאוּ מִרְאשִׁית

55

לְכֶסֶס אֶסְאָה מְכוֹלִם אָחִז [לְהַשִּׁית]
 [לְגַמּוֹל גִּ]מּוֹל אֲשֶׁר יִשִּׁית

עוֹז מִתִּיּוֹ מְסַפֵּר כְּמוֹ יָצוּעַ זִילֵּל
 בְּ[כֶן] דּוּחָ[ה] מוֹקָר לְזִילֵּל

"שבעה דברים נבראו עד שלא נברא העולם ואלו הן תורה וגיהנם וגן עדן וכסא הכבוד ובית המקדש ותשובה ושמו של משיח". שבעה אלו מנויים גם בבבלי (פסחים נד, ע"א ונדרים לט, ע"ב), ובסדר שונה במדרש תהלים צ, יב (עמ' קצו). כ"י ח, כ"י ט וכנראה גם כ"י ד גרסו 'ביכורה ופורייה', היינו, האבות וישראל, במקום 'עדן וערוך', כרשימה שמצאנו בב"ר. ללשון 'ביכורה' השווה ב"ר (שם): 'האבות עלו במחשבה להבראות דכת' בככורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם (הושע ט, י), ישראל עלו במחשבה [...]'. 51 אמוֹן: כינוי לתורה, על פי מש' ח, ל ומדרשו בב"ר א, א, עמ' 2. וינוֹן: כינוי למשיח על פי תה' עב, יז ומדרשו בב"ר א, ד, עמ' 6. וארמוֹן: בית המקדש. וכֶסֶם [יְשִׁיבָה]: ההשלמה על פי כ"י ט; כיסא הכבוד. ועֶרְוֶה: גיהנום, על פי יש' ל, לג 'כי ערוך מאתמול תפתה'. 52 ובטתה: וראית. היות: כך נראה בכתב היד, ויותר מסתברת גירסת כ"י ח 'חיות ציץ'. [צִיץ]: ההשלמה על פי כ"י ד, והוא כינוי לאדם על פי תה' קג, טו. [באפס ת]שובה: ההשלמה על פי כ"י ט; באין תשובה. 53 צורי לשוביבה: מרפא לכנסת ישראל. [מקשיבה בכ]ל שנה: ההשלמה על פי כ"י ט. שובה: הושע יד, ב, והיא הפטרת השבת. ושוב[ה] משיבה: ההשלמה על פי כ"י ט, ועל פי מדרש תהלים פה, ג (עמ' 372): 'ישראל אומרים לך שוב אתה בתחלה, שנאמר שובה ה' עד מתי (תה' צ, יג), ואתה אומר לא כי, אלא שובה ישראל בתחלה [...]'. ולנוסחה שונה במעט ראה איכ"ר ה, כא, עמ' 160, ובטור 70 להלן. פיוט ה. 54 [ארב]עים וכו': ההשלמה על פי כ"י ח. לא מצאתי מקור דבריו. אבל לפני ר' אליהו בר' בנימין היה מקור שבו נאמר במפורש: 'דתניא בארבעים ותשע מידות נברא העולם ממידת הרוח והעבים וכו''. ונראה שמדובר במדרש שנשתקע באשכנז. ואולי הכוונה: במידות רבות ושונות נברא העולם ומכולן לא בחר ה' אלא לנהוג מידה כנגד מידה (טור 3). בר[אש]יית: ההשלמה על פי כ"י ח. 55 [וכס תוכנו]: ההשלמה על פי כ"י ח. הרום [וכס]: השמים והארץ, על פי יש' סו, א. והחבאו מראשית: אותן ארבעים ותשע מידות שנוכרו לעיל נוצרו כבר ביום הראשון לבריאת העולם, אך הוחבאו עד שנתגלו במאמר ה' בימי הבריאה הבאים. וראה ב"ר א, יד (עמ' 12): 'את השמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות ואת הארץ לרבות אילנות ודשאים וגן עדן'. והשווה תנחומא בוכר בראשית ח, עמ' 5. ואף ר' אליהו בר' בנימין באר: 'שהחביא וטמן בהן כל פעולתו'. 56 לבסאסאה: בעת פורענות, כשה' נוהג מידה כנגד מידה (השווה תוספתא סוטה ג, א, עמ' 158). מכולם: מכל המידות. אחז: בחר. [להשית]: ההשלמה על פי כ"י ד, וכוונתו: להעניק. 57 [לגמול ג]מול: ההשלמה על פי כ"י ח. אשר ישית: ככל שמגיע לו. ומכאן ואילך מדגים הפייטן את דרכו של הקב"ה לנהוג בברואיו מידה כנגד מידה. 58 עוז מתיו מספר: כינוי לראובן על פי דב' לג, ו, ובר' מט, ג. כמו יצוע זילל: מפני שהקל ראש ביצוע אביו, ראה בר' מט, ד. 59 ב[כ]ן דוח[ה] וכו': ההשלמות על פי כ"י ח, וצ"ל 'מִקָּר לְזִילֵּל'.

60 זַעֲק בַתְּשׁוּבָה וְרָץ וְשָׁב אַחֵר אֶל
וְצִדֵּק מִמֶּנּוּ עֲמֹד עֲנָה שׁוּבָה וְשׂוֹאֵל

רַק עַל פִּי אֶחָד מִרְצַח קָלֵט
כֶּה בַמֶּדֶה הוֹפְרֵעַ תָּאוֹת בְּגִבּוּלוֹ מִקָּלֵט

65 בְּאֲשֶׁר יָגַע לְהָשִׁיב בֶּן לֵאב
צָג מִיָּנֹו בֶּן מִשִּׁיב בָּנִים לֵאב

יִקְרֵי נִין בְּאֲרִי בִיאָרָה וְנִיתִיחַד
מֵאֲרַבְעָה אֲשֶׁר הִיטִיבוּ בְּפֶרֶק אֶחָד

רַהֲבִי כְּזָב הוֹכִיחַ וְשׁוּבָבָם יַחַד
וְשָׁבוּ גוֹי אֶחָד אֶל אֶל אֶחָד

על פי יר' טו, יט; וראה ראשית הפסוק: 'אם תשוב ואשיבך לפני תעמד ואם תוציא יקר מזולל'.
שיעור שני הטורים איפוא הוא: ראובן, מפני שחילל יצועי אביו, נדחה מכבודו; וזילל/לזולל.
היא מידה כנגד מידה. 60 זַעֲק בַתְּשׁוּבָה: על פי ב"ר פד, יט, עמ' 1023: 'אמר לו הקב"ה מעולם
לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחילה [...]'. וראה גם ספרי ואתחנן, לא,
עמ' 52-53, ופדר"כ שובה, ט, עמ' 356-357. 61 וצדק: וזכה. ממנו עמוד: שממנו יעמוד.
ענה וכו': כינוי להושע, על שם הושע יד, ב. ויסוד הדברים בהמשך המדרש בב"ר (שם): '[...] חייך
שכן בנך עומד ופותח בתשובה תחילה, אי זה הוא זה? הושע, שובה ישראל עד י"י אלהיך'. וכדומה
לזה בפדר"כ (שם). 62-63 אח: את יוסף. קלט: הציל; ראה משנה מכות ב, ז. הופרע: שולם לו.
תאות בגבולו: מלשון 'תָּתְאוּ לָכֶם' (במ' לד, ז), ומוכנו קביעת גבול וקצה. וכוונתו: כיוון שראובן
הציל את יוסף מיד אחיו, זכה לכך שערי מקלט נקבעו בתחומו תחילה. ומקור הדברים בב"ר פד,
טו, עמ' 1019: 'אמר לו הקב"ה אתה פתחת כהצלת נפשות תחילה חייך אין מפרישין ערי מקלט
תחילה אלא בתחומך [...]'. 64-65 בן: יוסף. לאב: יעקב. צג: עמד. בן: הושע. לאב: הקב"ה.
ומקור הדברים בפדר"כ (שם): 'אמר לו הק' אתה ביקשתה למיחזורי' ברא חביבא לאבוי, חייך
שכן בנך מחזיר את ישר' לאביהם שבשמים, ואיזה זה, זה הושע [...]'. 66 יקר: כובד. נין
בארי: בן בארי, כינוי להושע. ביארה: הוא בארי, על פי מדרש פדר"כ (שם) לפסוק 'בארה בנו
אשר הגלה תלגת פלנאסר מלך אשור הוא נשיא לראובני' (דהי"א ה, ו). ותימה ששני שמותיו של
אבי הנביא הוזכרו כאחד, ואפשר שאחד מהם הוא ביאורו של האחר ונוסף על ידי מעתיקים.
ופרופ' פליישר מציע: יִקְרֵי נִין בְּאֲרִי: כבודו של הושע. ביארה: כנראה צ"ל: כואר, נתפרש.
וניתיחד: נקבע כראשון. 67 מארבעה וכו': מר' גביאם שנתנבאו בימיו, והשווה סדר עולם
רבה כ, מ ע"ב — מא ע"א: 'מלמד שכולן [=ישעיהו, הושע, עמוס ומיכה] נתנבאו בפרק אחד,
אבל אי אתה יודע מי קדם את מי, כיון שאמר תחלת דבר ה' בהושע וגו' (הושע א). והוא
גמולו הטוב של ראובן, על שהיה ראשון לחזורים בתשובה. היטיבו: נוסח כ"י ח 'הטיפו' נראה
עדיף, כלומר: התנבאו. 68 רהבי כזב: סמיכות מדומה, במקום: רהבים וכזב, והצירוף על פי
תה"מ, ה. ושובבם יחד: והחזירים בתשובה. וראה מדה"ג וישב, לז, כא, עמ' תרלה: 'מבניך
אעמיד משובב ישראל למוטב ואיזה זה, זה הושע בן בארי שכת' בו שובה ישראל (הושע יד,
ב)'. 69 גוי אחד: על פי שמ"כ ז, כג.

70 בַּהֲסָכִיתֶם שׁוֹבָה נָמוּ הַשִּׁיבֵינוּ
הוא חֲפָצָךְ וְחֲפָצֵינוּ וְלָמָּה לֹא תִשׁוּבֵינוּ

יָדַע רֹאשׁ מְשׁוֹרְרִים וְנִתְמַצֵּעַ לְהַשְׁוִינוּ
וְסָח מִמֶּךָ וּמִמֶּנּוּ שׁוּבֵינוּ מְשׁוּבֵינוּ

75 קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ עֲדֵי
עַד אֲנִי יְיָ אָכִין מוֹעֲדֵי

לִכֵּן אָכֹן לָעַד כְּמוֹ אַתֶּם עֲדֵי
סִהֲדֵי מְעִידֵי כִּי אֵין בְּלַעֲדֵי

יְצוּרִים בְּפִסָּה כְּבִנֵי מְרוֹן [עוֹבְרִים]
וְכָאִים וְחֲטָאִים [...] מִתְבָּרְרִים

80 ר[.....] עֲשֹׂת אַחֲרִים
עֲשׂוֹת בָּם תִּשׁוּבָה וִירַחֲקוּ בְּכַת חֲבָרִים

אל נא לעו<לם> תוע<רץ>

70 בהסכיתם: בשומעם. שובה: הושע יד, ב. נמו: אמרו. השיבנו: איכה ה, כא. ראה איכ"ר ה, כא, עמ' 160: 'אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה השיבנו ה' אליך, אמר להם הקב"ה שובו אלי ואשובה אליכם (מל' ג, ז), אמרה לפניו רבש"ע, שלנו היא, שלך היא, שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו (תה' פה, ה)'. וראה טור 53 לעיל ובביאורו. 72 ידע: הבין. ראש משוררים: דוד. ונתמצע: נעשה למתווך. להשוינו: לפשר בינינו; וראה בטור הסמוך. 73 וסח: בתהלים. וממנו: מישראל, והשווה מדרש תה' פה, ג (עמ' 372): 'לא אתה תשוב לעצמך, ולא אנחנו נשוב לעצמנו, אלא שנינו כאחד, שנאמר שובנו אלהי ישענו [...]'. שובינו: תה' פה, ה. משובבינו: משיבנו מדרך הרע לדרך הטוב. 74 קחו וכו': הושע יד, ג; יואל ב, יב. 75 עד אני יי: על פי פדר"כ שובה, טו (עמ' 372-373): 'אמרו ישראל לפני הק' רבון העולמים אם עושים אנו תשובה מי מעיד עלינו, א' להם לרעה אני נעשה לכם עד, ולטובה איני נעשה לכם עד?'. אכין מועדי: קשה. ונראה: אכונן ואחזק את הנועדים אלי. ואולי יש לגרוס: מְעִידֵי. 76 לכן אכונן לעד: נוסח כ"י ד 'לכם' נראה עדיף; ועל פי פדר"כ (שם). כמו אתם עדיי: השווה ספרי וזאת הברכה, שמו (עמ' 403-404): 'ואתם עדי נאם ה' ואני אל, כשאתם עדיי אני אל וכשאין אתם עדיי כביכול איני אל'. 77 סהדיי: עדיי. כי אין בלעדיי: על פי יש' מג, יא. 78 יצורים: בני האדם. בכסה: בראש השנה, ראה תה' פא, ד. כבני מרון: משנה ר"ה א, ב. [עוברים]: ההשלמה מדעתי ועלפי משנה ר"ה, שם. 79 מתבררים: נטהרים. ואולי צדיקים נעשים מוכחנים מרשעים. 80 עשרת אחרים: אולי עשרת ימי תשובה. 81 וירחקו וכו': נראה שיש לקרוא 'ויוחקו', היינו ימנו עם החברים, הצדיקים. אפשר שטור 79 מדבר בצדיקים הגמורים וברשעים הגמורים הנידונים מראש השנה (ואם כן, אפשר שהמילה החסרה בטור היא 'מראש'), בעוד שטורים 80-81 עוסקים בבינוניים, הנדרשים לעשות תשובה בין כסה לעשור כדי להיכתב בספרם של צדיקים.

ו ובכנ שובה ישר <אל> עד יי אלהיך 1

אומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב
בל יספיקו בידו לשוב
גש ושב בכל מאד כאזרח חשוב

85 בכנ שובה ישר <אל> עד <ה'> אל <היך> ק <דוש>

דובר [אח]טא וכיפור מכפר
הוא לעדי עד לא יתכפר
ושב בלי עוד חטוא הוא המתכפר

בכנ שובה ישר <אל> עד <ה'> אל <היך> ק <דוש>

90 זועם וחוזר לניבולותו
חשוב כשב לקיאו ולאיוולתו
טינף וטימא טוהר טבילתו

בכנ <שובה ישראל עד ה' אלהיך קדוש>

95 יקש בעשה ושב וקובל
כברי לבב יתקבל
למול פני צורו יקובל

בכנ <שובה ישראל עד ה' אלהיך קדוש>

פיוט ו. כותרת שובה ישראל: הושע יד, כ. 82 אומר אחטא ואשוב וכו': משנה יומא ח, ט. 83 בל יספיקו וכו': שם — 'אין מספיקין בידו לעשות תשובה'. 84 גש: לתשובה. בכל מאד: על פי דב' ו, ה, וכאן מובנו: בכל יכולתו. כאזרח: מלשון 'ומתערה כאזרח רענן' (תה' לז, לה). 86 [אח]טא וכיפור וכו': יומא שם. 90 זועם: נענש; וכאן הכוונה שחטא, עשה תשובה ושב לחטאו. לניבולותו: לחטאו. 91 כשב לקיאו: על פי מש' כו, יא 'ככלב שב על קאו כסיל שונה באולתו'. וראה מדרש הפסוק בירושלמי יומא פ"ח, ה"ז. 92 טוהר טבילתו: סמיכות הפוכה, במקום טבילת טהרתו. מקור הדימוי בתוספתא תעניות א, ח, עמ' 326. 94 יקש בעשה: נכשל במצות עשה. מכאן ואילך הולך הפייטן ומונה את ד' חילוקי הכפרה של רבי ישמעאל, שבכל אחד מהם התשובה היא תנאי הכרחי לכפרה, על פי תוספתא כפורים ד, ר"ח, עמ' 251-252. הראשון שבהם: 'עבר על מצות עשה ועשה תשובה, אין זו ממקומו עד שמוחלין לו'. 95 כברי לבב: הצירוף על פי תה' עג, א. ובאיכ"ר ג, כה, עמ' כז ע"א נדרש הפסוק כלפי אותם 'שלבן ברור עליהן שאין בידן לא חטא ולא עון'.

מַעַל בְּלֹא מַעֲשֵׂה הַתְּשׁוּבָה מְכַפֶּרֶת
נַעֲשִׂית כְּמַלִּיץ יוֹשֵׁר מְסַפֶּרֶת
סוֹרְרִיָּה לַעֲת רִיב מַחֲפֶרֶת

100

בכּן <שובה ישראל עד ה' אלהיך קדוש>

עֶשֶׂר מִנָּה נִתְעַלָּה
פּוֹשְׁעֵי בְּכָרֶת הוּא לָמוּ תַעֲלָה
צָרִי [לְשׁוֹכְבֵי] יָם הַוַּעֲלָה

בכּן שובה <ישראל עד ה' אלהיך קדוש>

105

קְלוֹת יָמִים עִם יִיסוּרִים
[מְמַרְקֶת לְכָל] סוֹרְרִים
רוֹעַ עוֹל אִם יְהוּ מְסִירִים

בכּן <שובה ישראל עד ה' אלהיך קדוש>

אוצר החכמה

שׁוֹכְנָה בְּעֶשְׂרֵת יָמֵי מֶשׁ[נָגִים
כִּי בָם יַחֲדִידִים מֵרֹאשׁ מִתְחַנְנִים
תוֹנֵמְכִי דוֹר מְאוֹד מִ[תַּעֲנִים]

110

אוצר החכמה

98 מעל: עוון, ואפשר שיש לקרוא מעל. בלא מעשה: צ"ל בלא תעשה, כמו בכ"י ח. ראה בתוספתא (שם, ז): 'עבר על מצות לא תעשה ועשה תשובה', תשובה תולה ויום הכפורים מכפר'. ואפשר שהפייטן סבר כדעה שלמעלה הימנה (שם, ה), הנזכרת במשנה יומא (ח, ח): 'תשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל לא תעשה', שהרי לא הזכיר כאן את יום הכיפורים. 99 כמליץ יושר: הצירוף על פי איוב לג, כג. 100 סורריה: המורדים בה, ואולי צ"ל: סוררים. לעת ריב: בעת דין. מחפרת: מביישת, על שלא עשו תשובה כשהיה סיפק בידם. 102 עשר מנה נתעלה: יום הכיפורים גדול מן התשובה בכך שהוא מכפר גם על עבירות חמורות, שהרי לעוברי כרת 'תשובה ויום הכיפורים תולין ויסורין שבשאר ימות השנה ממרקין' (תוספתא שם, ח). ואין זכר כאן ליסורים, אולי לפי שלא נזכרו גם במשנה (שם): 'ועל החמורות היא (=התשובה) תולה עד שיבוא יום הכפורים וכפר'. 103 הוא: יום הכיפורים. תעלה: רפואה. 104 צרי: מרפא. [לשובבים]: ההשלמה מכ"י ח. הועלה: הותקן. 106 קלות ימים: קיצור ימים, מיתה, ועל פי התוספתא (שם): 'אבל מי שנתחלל בו שם שמים מזיד ועשה תשובה, אין בה לא בתשובה לתלות, ולא ביום הכפורים לכפר, אלא תשובה ויום הכפורים מכפרין שלישי, וייסורין מכפרין שלישי, ומיתה ממרקת עם הייסורין [...]'. 107 [ממרקת לכל] סוררים: ההשלמה מכ"י ח, ושיעורו: התשובה, בנוסף לקיצור הימים ולייסורים, מנקה את האדם מחטאו. 109 רוע וכו': אם רק יחדלו מחטא. 110 שוכנה בעשרת ימי מש[ננים]: ההשלמה על פי כ"י ח, ואולי יש לתקן ל'ימים'. משננים: מרגילים עצמם. 111 כי בם יחידים וכו': ראה דברינו במבוא. מראש: עוד קודם ליום הכיפורים. ולגירסת כ"י ח 'מתענים' מדובר במנהג תענית בעשרת ימי תשובה. 112 תוןמכי דור מאוד מ[תענים]: ההשלמה מכ"י ח. תוןמכי דור]: פרנסי הדור. [מאוד מ[תענים]: נראה

[בִּירַח אֵיתָנִים]
צִדֵּק בְּנֵי אֵיתָנִים
עֲמוּסִים מִנִּי בֶטֶן מִתָּנִים] [קְדוּשָׁה]

ז ובכנ שו>בה ישראל<

[אז] טָרַם כָּל יִצְרָתָהּ תְּשׁוּבָה]
[ב.]על אַרוּכַת חוֹבֶשׁ לְכָל תְּשׁוּבָה

115 גוֹלָם יִצִּיר כֶּף אֲשֶׁר אֹמְרָךְ הֵימָר
דִּלְתִּי תְּשׁוּבָה שְׁקֵד וְהוֹשָׁמַר

הֵן גִּיזְעוּ לָנֶע וְנָד גִּיזָר
וּבְתִשׁוּבַת גִּזָּר חוֹפֶשׁ וְנִעְזָר

זִילָל בְּכוֹר יִצְוֶע אָב וְהַעֲוֹה
ח[נזר ב]תְּשׁוּבָה וּמֹלֵט מְזַעֲוֹה 120

שהפייטן מדבר כאן במנהגם של יראים להתענות בימים שכיין ראש השנה ליום הכיפורים, ועיין במבוא באשר למקורו. סטרופת קדוש. על מקומה של סטרופה זו בקדושתא ראה במבוא. 1 בירח איתנים: בחודש תשרי. 2 בני איתנים: בני האבות שנתכנו איתנים (פדר"כ פרה, ג, עמ' 61). 3 עמוסים וכו': כינוי לישראל, על פי יש' מו, ג. מתנים: משבחים. [קְדוּשָׁה]: ההשלמה מכ"י ה. פיוט ז. 113 [אז] טרם כל וכו': על פי כ"ר א, ד (עמ' 6) שהתשובה קדמה לבריאת העולם. וראה בביאור לטור 5. 114 [ב.]על: אולי 'בְּתַעֲל'. חובש: תחבושת, מרפא. ארוכת חובש: סמיכות נרדפים. 115 גולם יציר כף: כינוי לאדם הראשון על פי תה' קלט, פס' ה, ופס' טז הנדרשים בב"ר ח, א (עמ' 54-55) באדם הראשון. אומרך: מצוותך. הימר: הימרה, הפר. 116 שקד: התמיד. והושמר: ניצול מעונש. ולעניין אדם הראשון שעשה תשובה על חטאו ראה בב"ר כב, יג (עמ' 220): 'כך היא כח התשובה ואני לא הייתי יודע', ובפדר"כ שובה, יא (עמ' 359) ובפדר"א יט: 'אדם הראשון אמר: כי ילמדו כל הדורות שכל מי שיודה פשעיו ועוזב ניצול מדינה של גיהנם'. 117 גיזעו: בנו, קין. לנע ונד: בר' ד, יב. 118 ובתשובת נזר: כך נראה בכה"י, ואפשר שזו סמיכות הפוכה ומשמעותה: נזר תשובה, היינו, עטרת תשובה; ויתכן שהפייטן רמז כאן לאות שנתן הקב"ה לקין, וכיוון לדברי כ"ר כב, יב (עמ' 219): 'ר' חנין אמר עשאו אות לבעלי תשובה'. ונראה שבכה"י נרשם במקור 'נוד' ומאן דהוא 'תיקנו' ל'נזר', וכך היא גם גירסת כ"י ח. והשווה פדר"כ (שם): 'וכיון שעשה תשובה נמנעה ממנו חצי גזירה [...] בארץ נע ונד אין כת' כאן אלא בארץ נד'. חופש ונעזר: נמלט מעונשו. 119 זילל: חילל. בכור: ראובן. יצוע אב: על פי בר' מט, ד. והעווה: וחטא, וקילקל. 120 ח[נזר ב]תשובה: ההשלמה על פי כ"י ח. בכ"י ה ניכרים לפני התיבה 'תשובה' דווקא שרידי האות למ"ד; ואפשר שהנוסח

[ט]עָה לְבִיא בְּזוֹנָה נְחֻשָּׁבָה
יֵה צִידְקוֹ בְּצִדְקָה וְצִידְקָה וְשָׁב לְתִשְׁבּוּבָה

פִּנְץ עֲמָרִי לֹא קֵט שׁוּגָה בְּזוֹרָה
לְרַגַּע נִכְנַע וְשָׁב וְהוֹחֵשׁ לוֹ עֲזָרָה

מִרְבִּיעַ בְּרִיבּוּעַ רַבֵּעַ מְרֻבֵּעַ לְרֻבֵּעַ 125
נֶאֱסַר בְּנִחוּשׁ וְשָׁב תּוֹקֶשֶׁב מִנּוּ שִׁיּוּעַ

סוּגַר נְפוּץ וְנָ[וּתָק] בְּאוּמָר וּבְשִׁבּוּעָה
עֲשׂוֹתוֹ תִשְׁבּוּבָה בְּזָכָה נִקְשָׁבָה שׁוּעָה

פֶּשַׁע עֲנַתוֹ[נָת] לֹא הִשְׁאִיר שְׁאִירִית

בו היה 'חזר לתשובה', בדומה לטור 122 להלן. ומולט מזעווה: וניצול מפורענות. על חזרתו של ראובן בתשובה ראה בב"ר פד, יט (עמ' 1023), ספרי ואתחנן, לא (עמ' 52-53) ופדר"כ שובה, ט (עמ' 356-357). ועיין לעיל, טורים 58-65. 121 לביא: כינוי ליהודה, על פי בר' מט, ט. בזונה נחשבה: כינוי לתמר, על פי שם לח, טו 'ויחשבה לזונה'. 122 צידקו: ניקהו מאשמתו. וצידק: יהודה, ואולי יש לקרוא בכה"י 'כצידק'. מכל מקום, כוונתו לדברי יהודה 'צדקה ממני' (שם כו); ומעין דברי הקילירי כתב גם ינאי: 'ען פץ צדקה / צדק גם הוא'; ראה: מ' זולאי (מהדיר), פיוטי ינאי, ברלין, תחר"ץ, עמ' נג. ושב לתשובה: שהודה בחטאו, והיא חזרתו בתשובה. 123 קט: צ"ל כנוסח כ"י ח: קם. כנץ עמרי וכו': שיעור הטור: לא קם כבן עמרי (=אחאב) חוטא בעבודה זרה. השווה מל"א טז, ל. 124 לרגע: במהרה. ניכנע: לשון הפסוק במל"א כא, כט. והוחש לו עזרה: ניצול מן העונש הקשה שנגזר עליו. ובפדר"כ שובה, יא (עמ' 361): 'א' הקב"ה לאלהיו חמית אחאב עבד תשובה'. ובפדר"א מג: 'ולא חזר למעשיו הרעים עוד ונרצית תשובתו'. 125 מרביע: כינוי למנשה, בגלל הצלם המרובע שהכין, או בגלל שבא על אחותו (בבלי, סנהדרין קג ע"ב). בריבוע: ר' אליהו בר' בנימין פירש: 'בבית קודשי הקודשים שהיה מרובע בכל אחת מצלעותיו' (ראה יח' מג, טז). ריבוע מרובע: השווה דב"ר ב, כ: 'עשה צלם של ארבע פנים והכניסו להיכל [...] כנגד ד' חיות שהן סובלות כסאו של הקב"ה [...] כנגד ד' רוחות העולם. אמר: כל מי שיבא מד' רוחות העולם יהא משתחוה לצלם זה'. לרובע: קשה, ושמא ביאורו: לישראל, שניתכנו על ידי בלעם 'רובע ישראל' (כמ' כג, י). 126 נאסר בנחוש: נאסר בנחושתיים, על פי דה"ב לג, יא. תוקשב מנו שיוע: נראה שיש לתקנו ל'הוקשב', כגירסת כ"י ח, וראה דה"ב שם, יג. ובפדר"כ שם (עמ' 366): 'מה עשה לו הקב"ה, חתר לו כמין חתירה מתחת כסא כבוד שלו ושמע את תחינתו'. 127 סוגר: נכלא. נפוץ: כינוי ליהויכין על פי יר' כב, כח: 'נפוץ האיש הזה כניהו'. וראה מל"ב כה, כז, ובפדר"כ שם (עמ' 368): 'א"ר תנחום בר ירמיה אסיר, שהיה חבוש בבית האיסורים'. ונ[וּתָק] באומר ובשבוועה: ההשלמה על פי כ"י ח, ועל פי ירמיה שם, כד: 'חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו [...] חותם על יד ימיני כי משם אֶתְקַנְנָה'. ומדרשו בפדר"כ שם (עמ' 367): 'א"ר מאיר נשבע הקב"ה שאינו מעמיד מיכניה בן יהויקים מלך יהודה מלך [...] ר' חננא בר' יצחק א' משם אני נותק מלכות בית דוד'. 128 עשותו תשובה בזבה: על פי ויק"ר יט, ו (עמ' תלח-תמ): ' [...] מיד גזר ונתנו לו אשה [...] כיון שבא להיזקק לה אמרה לו כשושנה אדומה ראיתי, ופירש ממנה מיד [...] אמ' להן הקב"ה בירושלם לא קיימתם מצות זיבה וכן אתם מקיימים מצות זיבה [...] אמ' ר' שובתי לא זו משם עד שמחל לו הקב"ה על כל עוונותיו [...] ונעשה לו נס ונתעברה אשתו [...]'. 129 פשע ענתו[נָת]: ההשלמה על

צַעְקוּ וְגַם שְׁבוּ וְצַדְקוּ עַד אַחֲרִית

130

קוֹצֵפָה גְדוֹלָה כִּי בַמַּעַשׂ הִרְיעָה
רְאוּתָה חֲרוֹן שָׁבָה וְנִתְרוּעָעָה

שְׁתַּל בְּאַרְהַ כְּשֶׁר שַׁחֲקִין. פִּלְס שְׁבִים אַחֵר אֶל
תַּקֵּף קְרוֹא בְּגֵרוֹן שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל

אוצר החכמה

ח סלוקה

מַעֲשָׂה מְאֻמְרוֹת / מִיִּצִּירַת מְאֻמְרוֹת 135

מְאִיזוֹן אֻמְרוֹת / קִלּוֹת וְחֻמּוֹרוֹת

אֲשֶׁר קָדַם מִפְּעַל אֻמְרוֹת / וּמֵאֵז קְצוּבוֹת וְגֻמּוֹרוֹת

תְּכוּנוֹת וְשֻׁמּוֹרוֹת / סְפּוּרוֹת וְחֻקּוֹרוֹת

בְּדִרְשׁוֹת וְחֻקִּירוֹת / מִפְּנִינִים יִקְרָה

אֲשֶׁר בָּמוֹ עֲצָתָה בְּרֹאוֹת / לְגִזּוֹר בָּם גְּזִירוֹת 140

לְפַעֲנָה בָּם לְדוֹרוֹת / כִּי אֵתָה קוֹרָא הַדּוֹרוֹת

לְתַת לְאִישׁ כְּדָרְכֵּיו / כְּפָרִי מַעֲלָלִי עֲרָכִיו

אוצר החכמה

פי כ"י ח; וראה יר' יא, יט-כג. לא השאיר שאירית: עונשם. על פי יר' שם, כג 'ושאירית לא תהיה להם'. 130 צעקו וגם שבו: על פי פדר"כ שם (עמ' 361): 'וכיון שעשו תשובה זכו להתייחס, אנשי ענתות מאה ועשרים ושמונה (עז' ב, כג). וצדקו עד אחרית: וזכו שנמחל להם לבסוף (וראה גם ויק"ר י, ה, עמ' רו-רז). 131 קוצפה: נזעמה. גדולה: כינוי לנינוה, על פי יונה א, ב. כי במעש הרעה: שם: 'כי עלתה רעתם לפני'. 132 ראותה חרון וכו': יונה ג, ח-י. ונתרועעה: מלשון רעות, נעשתה רעה לה'. ור' אליהו בר' בנימין באר ששבו ונעשו רעים זה לזה. והענין נדרש בפדר"כ שם, עמ' 361-364 (וראה שם למקבילות). 133 שתל בארה: בן בארה, כינוי להושע, ועיין טורים 66-67. כשר שחקין]: קשה. ואולי כוונתו: כשראה מראות אלוהים, כשנתבאר. ולפי זה יש להשלים: שחקים. פלס: תיקן. 134 תקף: חיזק, אימץ. קרוא בגרון: על פי יש' נח, א. שובה ישראל: הושע יד, ב.

סילוק. 135-141 מעשרה מאמרות וכו': פסקה זו היא פתיחת משפט ארוך שהמשכו בטור 142, ור"ל: מבין המידות הקדמוניות שבהן ייסדת ובראת את העולם היא המידה: 'לתת לאיש כדרכיו וכו'. מעשרה מאמרות: ראה אבות ה, א וב"ר יז, ב, עמ' 151. 136 מאיזון אמרות: מעת שנבראה התורה, ו'אמרות' כינוי לתורה על פי תה' יב, ז, ומדרשו במדרש תהלים קיט, עא, עמ' 502. 137 קדם מפעל אמורות: האמורות קודם לבריאת העולם, והלשון על פי מש' ח, כב. וראה ב"ר א, א, עמ' 2. וגמורות: ומוחלטות. 138 תכונות: מדודות. 139 יקרה: צ"ל 'יקרות' כגירסת כ"י ה, והשווה מש' ג, טו. 140 במו: באמרות התורה. עצתה בראות: 'היה הקב"ה מביט כתורה ובורא העולם' (ב"ר שם). 141 לפענח בם לדורות: להודיע לדורות הבאים. קורא הדורות: מנהיג העולם; ראה יש' מא, ד. והשווה פתיחתא דאס"ר י. 142 לתת לאיש וכו': היא מידת השכר והעונש ועקרון המידה כנגד מידה. הלשון על פי יר' לב, יט. כפרי מעללי ערכיו: סמיכות הפוכה במקום כפרי ערך מעלליו. ובירמיה שם 'וכפרי מעלליו', ובהשפעת לשון הכתוב כך גם בכ"י ח.

להדרין מדריכיו / להפריך מפריכיו
לכרך מבורכיו

- 145 לשלם לאדם כמדותיו / לפרוע לכל גבר דתותיו
לגמול לכל אנוש גמולותיו / להשיב לו כמפעלותיו
להצדיקו בצדקותיו / להלציטו פרי חוקותיו
להלצינו בחטאתיו / לפקוד לו עונותיו
עד שילוש רביעותיו / להזכיר לו טובותיו
עד אלפי ריבבותיו / לאוהביו ולשומרי מצותיו 150

- כי במידה שהוא מודד יומדד לו / ואשר פעל יעמוד לו
כי נפש עמל עמלה לו / ומה יתרון לאדם בכל עמלו
כי אם לשוב ברוע מעלו / לכל ימות במעלו
וישליך רמס מעלו / ויעש רצון מחוללו
וישוב אליו בכל חילו / ועל כל אשר עש ימחול לו 155
ושני עולמות יגחילו / בירטייה אשנר] ריפאת מחלו

- כי מאז אלהי עולם / תשובה היכין עד לא עולם
לחיות בה דורות עולם / מוכנת צרי לבאי עולם
ובה נושאו פתחי עולם / ובה [נוזרו עם עולם]
מהעו עולם ועד העו עולם 160

143 להדרין מדריכיו: לטרוד מן העולם (ראה שופ' כ, מג) את המציקים לו. להפריך מפריכיו: לשבר את המרעים לו. 145 לפרוע: לשלם. דתותיו: מנהגיו. 147 להלציטו: להאכילו, לגמול לו. 148 להלצינו: להאכילו בלענה, היינו, להענישו. 149 רביעותיו: נראה נוסח כ"י ה: 'רביעותיו'; וראה שם' כ, ה. 'שילוש רביעותיו' סמיכות מדומה, במקום שילושיו ורביעותיו, כלומר: עד דור שלישי ורביעי. 150 עד אלפי וכו': על פי שם' שם, ו. אלפי ריבבותיו: ללשון השווה בר' כד, ס. לאוהביו וכו': דב' ז, ט. 151 כי במידה וכו': השווה תוספתא סוטה ג, א (עמ' 158): 'שבמידה שאדם מודד בה מודדין לו'. וראה טור 56-57. 152 כי נפש וכו': על פי מש' טז, כו. לו: לעצמו. ובמדרש תהלים קמו, ב (עמ' 534) נלמד מהפסוק הנ"ל כי 'אין אדם אוכל ממעשי אבותיו לעתיד אלא כל אחד ואחד אוכל משלו'. ומה יתרון וכו': קה' א, ג. 153 ברוע מעלו: נראה נוסח כ"י ה: 'מרוע'. לכל ימות במעלו: בחטאו, וראה יח' יח, כד. 154 וישליך וכו': ראה יח' שם, לא. רמס: שרץ, שלא יהיה כטובל ושרץ בידו. מחוללו: יוצרו. 155 בכל חילו: בכל כוחו. 156 ושני עולמות וכו': העולם הזה והעולם הבא. בירטייה: בתחבושת, ברפואה, והוא כינוי לתשובה. ריפאת מחלו: המרפאת את מחלתו, מכפרת על חטאו. על פי כ"י ה וכו' ח יש לקרוא: 'רפאות' (מש' ג, ח) או 'רפאות' (יר' ל, ג). 157 מאז: קודם לבריאת העולם, על פי תה' צג, ב ומדרשו בב"ר א, ד, עמ' 6. 158 לחיות: לקיים, וראה טור 52. צרי: רפואה. 159 ובה נושאו פתחי עולם: על פי תה' כד, ט. ורומז למדרש שלפיו כשנעלו שערי המקדש בפני ארון ה', התפלל שלמה לה' שיזכור חסדי דוד ונפתחו השערים, 'וכיון שראו כל ישראל כך מיד אמרו ודאי כיפר הקב"ה לאותו עון [=חטאו בבת שבע] לדוד' (מדרש תהלים כד, י, עמ' 208). ובה נוזרו: הוכתרו. [עם עולם]: ישראל. ההשלמה מכ"י ה. 160 מהעו עולם וכו': על פי תה' מא, יד.

ומילוד כה אותם היער / ועלה בטחו ועלו משנער
ורבתי מעפרה תינער / ואז ממע[ונן] בכך צור יוער
וחית קנה ינער / ובסערה אותה יסער
אל יד אדום ובעל שיער / ושוכבים לטובה ישער
ויפתח למו פתח שער / ויביאם בזה השער

165

וינשאם קוממיות בברוש / להתהלך בתוכם כמראש
כי הם תבואת קודש ראש / אשר סיגל לנו מראש
אותו יום יום דרוש / בשעשוע יום יום נסוכת ראש
בכל לבב לדרוש / ובתשובה הובטחו מראש
ועוד כל יזכירם חט ראש / כי כמו חטאו בראש / לקו בראש
וכמו רוים לענה ורוש / ישביעם דגן ותירוש / לפניו ינחנו ראש

170

אמר החכם

161 ומילוד: וממצרים, על שם בר' י, יג 'ומצרים ילד את לודים'. בה: כמידה זו, ר"ל בתשובה. אותם היער: העירם לגאולה. וראה פדר"כ החדש הזה, ו (עמ' 87): 'אני ישינה מן הגאולה ולכו של הקב"ה ער לגאלינו'. ועלה: על התשובה. ועלו משנער]: ההשלמה מכ"י ה; נגאלו מבבל. 162 ורבתי: כינוי לירושלים, על פי אי' א, א. מעפרה תינער: יש' נב, ב, וכאן ר"ל: מחטאיה. ואז: ראה ב"ר ב, ד, עמ' 17, שבזכות התשובה ישראל עתידים להיגאל לעתיד לבוא. ממע[ונן] בכך וכו': ההשלמה ע"פ כ"י ו, ועל פי תה' עא, ג: 'היה לי לצור מעון', וזכ' ב, יז: 'כי נעור ממעון קדשו'. וראה בב"ר עה, א, עמ' 878, 'ר' שמעון בר' יונה אמר עתה אקום [...] לכשיבוא אותו היום שכת' בו התנערי מעפר קומי שבי ירושלם (יש' נב, ב) באותה שעה הס כל בשר מפני י"י (זכ' ב, יז) מפני מה? כי ניעור ממעון קדשו (שם, שם). 163 וחית קנה: כינוי לאדום, על פי תה' סח, לא 'גער חית קנה' ומדרשו בשמ"ר לה, ה (עיין גם מדרש תהלים סח, טו, עמ' 320). יסער: יפיץ, יפזר. 164 אל יד: בידי. אדום: כינוי למשיח בן דוד, על פי שמ"א טז, יב 'והוא אדמוני עם יפה עינים'. ובעל שיער: כינוי לאלהיו על פי מל"ב א, ח. ושוכבים: וחוטאים. ישער: יעריך, או ישפוט. ור' אליהו בר' בנימין באר שהוא לשון תרגום של יפקוד, על פי התרגום לשמ"א יז, יח. 165 פתח שער: דלתי תשובה. בזה השער: תה' קיח, כ. 166 קוממיות: בקומה זקופה, על פי מדרש חז"ל לויק' כו, יג בב"ר יב, ו, עמ' 104 (וראה שם מראי מקומות). להתהלך בתוכם: ויק' שם, יב. כמראש: ככראשטנה. 167 תבואת קודש ראש: על פי יר' ב, ג 'קדש ישראל לה' ראשית תבואתה'. סיגל: קנה, או בחר לסגולה. מראש: עוד קודם לבריאת העולם; השווה ב"ר א, ד, עמ' 6. 168 אותו יום יום: על פי יש' נח, ב. בשעשוע יום יום: כינוי לתורה, על פי מש' ח, ל: 'ואהיה שעשועים יום יום', ומדרשו בב"ר א, א, עמ' 2. נסוכת ראש: כינוי לתורה על פי מש' שם, כג, ומדרשו בבמ"ר ב, י. 169 בכל וכו': דהיי"ב טו, יב. 170 חט ראש: עוונות ראשונים. והשווה עז' ט, ו ומדרשו בפס"ר מד, עמ' קפה. כי כמו וכו': טעות סופר, וצריך להיות 'כמו', וכן הוא במקבילות. ומקור הדברים בפדר"כ נחמו, יא עמ' 279: 'חטאו בראש, ולקו בראש, ומתנחמים בראש וכו'. וראה גם איכ"ר א, כב, עמ' 94. 171 רוים וכו': השווה אי' ג, טו, ושם יט 'לענה וראש'. הפסוק האחרון נדרש באיכ"ר ג, יט, עמ' 10: 'אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע זכורה אני עניי ומרודי שמרדתי כך, ולענה ורוש שהשקיתני, תיפוק דא בדא'. ישביעם וכו': יואל ב, יט. לפניו וכו': הקב"ה יוביל את ישראל לפניו ויעשם חשוכים. וראה מש' יח, טז. מכאן ואילך

וְיִסְיָחוּ אֵיךְ לְפָנֶיךָ נָרִים רָא <ש> / [.....] וְעַד [...] <ש>
 [.....] בּוֹ לְמַעַלָּה רָא <ש> / וְעֲצָמוּ מְסַעְרוֹת רָא <ש>
 [.....] [מַתָּ] נִשְׂא לְכָל [לְרָאשׁ] / [...] נִצְטָדֵק לְעוֹבֵר בְּרָא <ש>

175 והוא ישיבם: [.....] / [...] ילו אם [געו] [עכם] [..] יי
 הרפו ודעו כי אפס בלעדיי / [.....] עידיי
 [..] [א] שחית מעשי ידיי / לא לעולם אריב עובדיי
 [.....] / וקול יצא ויקרא בנודיי
 חוגי חגיגי בקירי [....] / [.....]

180 [והם ישיבו]: איך נשוב ונדון בדין חגי / וחסאי גלוי בפעור בגיי

דוֹ-שִׁיחַ בֵּין הַקִּבֵּה וּבֵין עַם יִשְׂרָאֵל, שְׁעִיקְרוּ מִבּוֹסָס עַל מִדְרָשִׁי חו"ל, וּבְעִיקָר עַל מִדְרָשׁ תְּנַאִים לִסְפָּר דְּבָרִים, הָאֲזִינוּ (עמ' 180-181 = מדה"ג דברים האזינו, עמ' תרפד). לְנוּחִיּוֹת הַמַּעֲיִין נִצִּיג כְּאֵן אֶת חִילּוּפֵי הַדְּבָרִים שֶׁבְּמִדְרָשׁ בְּמִלּוּאָם, וּבְהַמְשָׁךְ הַבִּיאֹר נִזְכִּירָם בְּרִמְזָה: 'לְמַחֵר כְּשִׁיעַמְדוֹ יִשְׂרָאֵל בְּדִין, כִּנְסַת יִשְׂרָאֵל אֹמֵר' לִפְנֵי הַקִּבֵּה רִבּוֹן הָעוֹלָמִים הָרִי עֵינֵי קִימִין, שֵׁנִי (דב' ד, כו) הַעִידִיתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, אִמֵּי' לֵה הַמָּקוֹם הָרִנִּי מַעֲבִירִן, שֵׁנִי (יש' סה, יז) כִּי הִנֵּנִי בּוֹרָא שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וְאָרֶץ חֲדָשָׁה. אִמֵּי' לוֹ וְהָרִי שְׁמִי קִיִּים לְעוֹלָם, אִמֵּי' לֵה (שם סב, ב) וְקוֹרָא לָךְ שֵׁם חֲדָשׁ. אִמֵּי' לוֹ וְהָרִי שְׁמִי כְּשִׁמּוֹת הַבְּעָלִים, אִמֵּי' לֵה (הוֹשַׁע ב, יט) וְהַסִּירִיתִי אֶת שְׁמוֹת הַבְּעָלִים [...] אִמֵּי' לוֹ וְהָרִי מַעֲשֵׂי כְּתוּבִין לִפְנֶיךָ שֵׁנִי (יר' יז, א) חֲטָאת יְהוּדָה כְּתוּבָה, אִמֵּי' לֵה מָה דְּרָכּוֹ שֶׁל מִכְתָּב לִהְיוֹת כּוֹתֵב בּוֹזֵה וּמוֹחֵק בּוֹזֵה כֵּךְ אֲנִי הוּא שְׁכַתְּבָתִי אֲנִי מוֹחֵק שֵׁנִי (שם נ, כ) בִּימֵי־הֵם וּבַעֲתָ הַהִיא יִבְקֹשׁ אֶת עוֹן יִשְׂרָאֵל וְאִינֵנו [...] אִמֵּי' לוֹ אֲנִי רוֹאֶה אֶת הַהָרִים וְאֶת הַגְּבָעוֹת שֶׁקִּלְקַלְתִּי בָהֶם וּבּוֹשָׁה שֵׁנִי (יר' כג, ב) רְאֵי דְרָכְךָ בְּגִיָּא, אִמֵּי' לֵה הָרִי אֲנִי מַעֲבִירִן, שֵׁנִי (יש' מ, ד) כֹּל גִּיָּא יִנְשָׂא. אִמֵּי' לוֹ אֲנִי רוֹאֶה אֶת הַמָּקוֹמוֹת שֶׁקִּלְקַלְתִּי בָהֶם וּבּוֹשָׁה שֵׁנִי (בַּמ' כה, א) וְיִשְׁבֵּי יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּים, אִמֵּי' לֵה הָרִי אֲנִי מַעֲבִירִן, שֵׁנִי (יוֹאֵל ד, יח) וְהִיָּה בְּיוֹם הַהוּא יִטְפוּ הַהָרִים עֲסִיסִים. אִמֵּי' לוֹ אֲנִי רוֹאֶה אֶת מָה שֶׁקִּלְקַלְתִּי כִּנְגֵד חֲמָה וּלְבָנָה וּבּוֹשָׁה שֵׁנִי (מ"ב כג, ה) וְאֶת הַמִּשְׁתַּחֲוִיִּים לְבַעַל לְשִׁמְשׁ וּלְיִרְיָח, אִמֵּי' לֵה הָרִי אֲנִי מַעֲבִירִן שֵׁנִי (יש' כד, כג) וְחִפְרָה הִלְבֵּנָה וּבּוֹשָׁה הַחֲמָה. אִמֵּי' לוֹ כֶּשֶׁם שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לְשָׁמַיִם וּלְאָרֶץ שְׂאִין אֶת מַעֲבִירִן וְהָרִי אֶת מַעֲבִירִן, כֵּךְ נִשְׁבַּעְתָּ לִי שְׂאִין אֶת מַעֲבִירִנִי שְׂמָא מַעֲבִירִנִי אַתָּה? אִמֵּי' לֵה אֲנִי מַעֲבִירִן אֲלֵא מִשְׁנָה אֶת אֹרֶן וְעוֹשָׁה אוֹתָן אַרְבַּעִים וְתִשְׁעָה שֵׁנִי (שם ל, כו) וְהִיָּה אֹרֶן הִלְבֵּנָה כְּאוֹר הַחֲמָה כִּדִּי שִׁיְהוּ רוֹאִים אֶת הַמְּאֹרֹת וְאוֹמֵר אֵיכֵן הֵם הַמְּאֹרֹת שֶׁקִּלְקַלְנוּ כִּנְגֵדָם. 172 וְיִסְיָחוּ: וְיֹאמְרוּ. נָרִים רָאשׁ: הַצִּירוֹף עַל פִּי תַה' קִי, ז. 173 [...] בּוֹ לְמַעַלָּה רָאשׁ: רָאוּי לְהַשְׁלִים: 'וְעוֹנוֹתֵינוּ רַבּוֹ לְמַעַלָּה רָאשׁ', עַל פִּי עֵז' ט, ו. וְעֲצָמוּ וְכו': עַל פִּי תַה' מ, יג. 174 [...] מַתָּ] נִשְׂא לְכָל [לְרָאשׁ]: הַהִשְׁלָמָה עַל פִּי דַהִי"א כֵט, יא. [...] נִצְטָדֵק: נִרְאָה לְהַשְׁלִים 'וְמָה נִצְטָדֵק' עַל פִּי בַר' מַד, טז. לְעוֹבֵר בְּרָא <ש>: כִּינּוּי לֵה, עַל פִּי מִי' ב, יג. 175 הַהִשְׁלָמוֹת בְּטוֹר זֶה עַל פִּי כִי' ח. וּבְמִקּוֹר אוֹלִי הִיָּה כְּתוּב מַעֲיִן 'אִם גַּעַז פִּשְׁעֵיכֶם עֲדִי'. וְהַשְׁווֹה פִּס"ר מַד, עַמ' קפח. 176 הִרְפוּ וְדַעוּ: תַה' מו, יא, וְהַשְׁווֹה פִּדְר"כ שׁוֹבָה, יב, עַמ' 369. כִּי אִפְסָ בְּלַעֲדִי: יִש' מַה, ו. 177 [...] אִשְׁחִית וְכו': יִשׁ לְהַשְׁלִים 'לֹא אִשְׁחִית מַעֲשֵׂי יַדִּי'. לֹא לְעוֹלָם אֲרִיב עוֹבְדֵיךָ [דיי]: הַהִשְׁלָמָה עַל פִּי יִש' נז, טז. 178 וְקוֹל יִצָּא: יר' ל, יט. 179 חוּגֵי חֲגִיִּיךָ: נְחוּם ב, א. בְּקִירִי [.....]: נִרְאָה לְהַשְׁלִים 'בְּקִירִית מוֹעֲדִי', עַל פִּי יִש' לג, כ, כְּלוּמַר בִּירוּשָׁלַיִם (הַצַּעַת מַר ב' לִפְלֹר). 180 וְנִדּוּן: וְנִשְׁמַח. בְּדִין חֲגִיִּי: בְּשִׁמְחַת חֲגִיִּי. בְּפַעּוֹר בְּגִיִּי: רָאָה דַב' ג, כֵט, וּבַמ' כד, א וְאִילָךְ. 181 וְנִשְׁבַּח בְּגִיִּי: דַב' שֵׁם. וּבִסְפָּרִי וְאַתְחַנֵּן, ל, עַמ' 49: 'אִמֵּר לָהֶם מִי גֵרָם לָנוּ שֶׁנִּשְׁבַּח בְּגִיָּא מַעֲשִׂים רַעִים שֶׁעֲשִׂינוּ בְּפַעּוֹר [...]'. וְמִבְּמוֹת הַגִּיִּי: כֵּךְ נִרְאָה לְקִרְוָא, וְעַל פִּי בַמ' כָּא, כ. מַעֲשֵׂי מִשְׁוִיִּי: חֲטָאִי וְשִׁיגְגוֹתִי.

וְנָשָׁב בְּגִי / וְמִכְמוֹת הַגִּי / [...] הַתְּזָכוֹר מַעַשׂ מְשׁוּגִי
אֲשֶׁר שָׁגוּ בְּצִמְד גִּי

וְהוּא יְשִׁיבָם: לֹא יִזְכָּר עוֹד גִּי / וּלְ[.] [קרא שם גִּיא / כִּי יִנְשָׂא
כָּל גִּיא

וְהֵם יְשִׁיבוּ: אֵיךְ נָשׁוּב וְהַעֲוִינוּ [בְּ]שִׁיטִים / וּשְׁ[..]נו כְּסִיטִים
וְאִתָּם חֲלָנוּ נִיסְטִים / וְתִיעֲבָנוּ אַרְוֹן עֲצִי [שֵׁט]ים

185

וְהוּא יְשִׁיבָם: עוֹד לֹא יִזְכָּרוּ שִׁיטִים / וְסוֹטֵן עוֹד בֶּל יִסְטִין
כִּי מַעֲיָ[יִן יֵצֵא] מִבְּדֵי שִׁיטִים / וְהַשְׁקָה אֶת נַחַל הַשִּׁטִּים

וְהֵם יְשִׁיבוּ: אֵיךְ נְ^{שׁוּב} וְחִטָּאִינוּ חֲרוֹת נִגְדָּךְ בְּעִיט / וְתַעֲנִינוּ בְּחֲרוּתִי
מִכְתָּב וְעֵט

וּבְכָל הַכְּפָלָנוּ בְּכָל חֵט לְבַעַט / וְתַרְנוּ בְּכַבּוּדְךָ לְמַעַט
לוֹלִי רַחֲמֶיךָ כְּכָר הָיָה לָנוּ לְהִימָעַט

190

וְהוּא יִשְׁ^{יבם}: שְׁ^{ובו} עֲדִי^י אֵין עֶזְוִן וְחֵט / כִּי לְשׁוֹנְכֶם יוֹמָהָר
כְּסוֹפֵר עֵט

וּפִשְׁעֵ אֲשֶׁר נִחַקְךָ לְפָנַי בְּעֵט / יִמָּחֶה בְּעֵט

וְהֵם יִשְׁ^{יבו}: אֵיךְ נְ^{שׁוּב} וְיֵשׁ עֵידִים נְאֻמָּנִים / צֵר וְאוֹר [בְּנוֹ]
עוֹנִים

182 **בצמד גיי**: על שם 'ויצמד ישראל לבעל פעור' (כמ' כה, ג). ומקור הטענה במדרש תנאים הנזכר לעיל. וראה גם בספרי האזינו, שו, עמ' 329, בשינוי מה. 183 **לא ייזכר עוד גיי**: חטא פעור שעשו בגיא. ול[...]**קרא שם גיא**: יש להשלים 'ולא ייקרא שם גיא', וראה במדרש תנאים, שם. **כי ינשא וכו'**: יש' מ, ד. 184 **והעווינו**: וחטאנו. **[ב]שיטים**: ההשלמה מכ"י ח, והכוונה שוב לחטא בעל פעור. וש[...]**כסיטים**: נראה להשלים 'שטינו', סרנו מדרך הישר. **כסיטים**: כעובדי עבודה זרה. 185 **חלנו ניסטים**: התחלנו להיות סרים מלפני ה'. ופרופ' אליצור מציעה: ילדנו בנים לעבודה זרה, שהרי המדובר בזנות עם בנות מואב. ו**תיעבנו ארון עצי [שט]ים**: ההשלמה מכ"י ח. 186 **שיטים**: חטא בעל פעור. ו**סוטן**: שטן, מקטרג. **בל יסטין**: לא יקטרג. 187 **כי מעי[ין יצא]**: ההשלמה מכ"י ח. **מבדי שיטים**: שמ' כה, יג, ממקום ארון הברית, מקודש הקודשים. והטור כולו על פי יואל ד, יח 'ומעין מבית ה' יצא והשקה את נחל השטים'. והשקה: ושטף, וטיהר. 188 **חרות וכו'**: יר' יז, א. ו**תעינו**: סרנו מן הדרך. **בחרותי מכתב ועט**: כינוי לתורה, על פי שמ' לב, טז. 189 **ובכל הכפלנו וכו'**: הרבנו לזלזל בכל איסור. וראה יש' מ, ב. ו**תרנו**: והלכנו אחר עצת יצרנו. לטענת העם כאן ראה מדרש תנאים הנ"ל. 191 **כי לשונכם וכו'**: על פי תה' מה, ב 'לשוני עט סופר מהיר', ו'סופר עט' הוא סמיכות הפוכה. 192 **ופשע וכו'**: לתשובת ה' השווה מדרש תנאים הנ"ל. 193 **צר ואור**: ירח ושמש, על פי יש' ה, ל 'צר ואור חשך בערפיה'. **[בנו] עונים**: ההשלמה על פי כ"י ז; מעידים בנו.

כי עֲשֹׂנוּ לָנוּ בְּיוֹנִים / הָיוּת לְמוֹלָם מְכוּוֹנִים
בְּקִטּוּרָה וְשִׁמְנִים / בְּאֵשׁ[רִים] וְחִמְנִים

195

וְהוּא יֵשׁ >יָבֵם< : שְׁוֹבוּ >עֲדִי< אֶל תַּחֲפֹזוֹ אָמוֹנִים / אוֹתָם אַחֲפִיר
לְעֵין כָּל פִּי[נִים]
וּבִגְ[אֹנָם] לֹא מִמְתִּינִים / וְאִיךְ לְהַעֲדִיכֶם פּוֹנִים

וְהֵם יֵשׁ >יָבֵם< : אֲיִךְ >נָשׁוּבוּ< וְחֲזוֹנוֹ שְׁ[מִים] וְאַרְץ / בְּאֵשׁ פְּרָצְנוּ
פָּרָץ

וּבְשֵׁשׁ חֲקֵנוּ רַהֲבֵי קֶרֶץ / וְסִילְפִּנוּ לְמוֹלָךְ [עֶרֶץ]
[וְנוֹזְרֵנוּ ... לְקִצּוֹת הָאָרֶץ / וְלֹא הִשְׁלַכְנוּ שָׁרָץ]

200

וְהוּא יֵשׁ >יָבֵם< : שְׁוֹבוּ >עֲדִי< אֶתְכֶם [אֶרֶץ] / וְכַעַשׁ וְכֶסֶס יַחְשָׁבוּ
דוֹק וְאַרְץ
וְאִיךְ יַעֲדוּ רוּעַ חֲפִצֵי אֶרֶץ / לְהוֹכִיחֶכֶם [בִּיפָה נוֹף מְשׁוֹשׁ כָּל הָאָרֶץ]

[וְהֵם] יֵשׁ >יָבֵם< : אֲיִךְ >נָשׁוּבוּ< וְהַעֲבֵרְתָּה גֵיא וְשִׁחָקִים / וּבָמוֹ כִּינִיתָה
[רְבִיקִים]

194 כווננים: עבודה זרה (יר' ז, יח; שם מד, יט). מכווננים: את ליבנו בעבודתם. 195 באש[רִים] וחמנים: ההשלמה מכ"י ז; על פי יש' יז, ח. וראה במדרש תנאים הנ"ל. 196 אל תחפזו: אל תבהלו (רב' כ, ג). אמונים: כינוי לישראל. אותם: את השמש והירח. אחפיר: אבייש, ועל פי יש' כד, כג 'חפרה הלבנה ובושה החמה'. כל פין[נים]: ההשלמה על פי כ"י ז. 197 [ובג]אונם לא ממתינים: ההשלמה על פי כ"י ז; אינם עתידים לעמוד בתוקפם. תשובת ה' היא על פי מדרש תנאים דלעיל, אבל עיין גם במדרש תהלים לא, ה, עמ' קכ, ובפרקי משיח (בתוך: בית המדרש, חדר שלישי), עמ' 80-81. 198 פרצנו פרץ: בר' לח, כט (ועוד); מרדנו בה'. 199 ובששר חקנו: על פי יח' כג, יג, וששר מוכנו כאן שיש (ויק"ר לג, ו, עמ' תלא). רהבי קרץ: עבודה זרה המביאה לכיליון גמור, וראה תה' מ, ה' ולא פנה אל רהבים ושטי כזב'. וסילפנו למוֹלָךְ [עֶרֶץ]: ההשלמה על פי כ"י ז; ועיוותנו למוֹלָךְ השמימה, ו'ערץ' הוא כינוי פייטני לשמים. בכ"י מנוקד 'לְמוֹלָךְ'. 200 [ונוזרנו ... לְקִצּוֹת הָאָרֶץ]: ההשלמה על פי כ"י ח, ורצונו לומר: הורחקנו. אפשר שיש להשלים 'ונוזרנו לכל'. בכ"י ז ובכ"י ח נוסף טור: 'לְכָל עוֹבֵר פִּיטְקָנוּ בְּחֶרֶץ וְהוֹעֵד בְּנוּ בְּשָׁמִים [...] עַץ', והוא על פי יח' טז, כה: 'ותפשקי את רגליך לכל עובר' ודב' ד, כו. ולא הישלכנו שרץ: על פי תוספתא תעניות א, ח, עמ' 326: 'אם היה שרץ בידו של אחד, אפי' טובל בשילוח ובכל מימי בראשית, אינו טוהיר לעולם [...]'. הטענה יסודה במדרש תנאים הנזכר לעיל, וראה גם ספרי האזינו, שו, עמ' 328 ואילך. 201 אתכם [אֶרֶץ] / וכעש וכסס יחש[בו] וכו': ההשלמה מכ"י ח. אֶרֶץ: ארצה. וכעש וכסס וכו': על פי יש' נא, ח; כבגדים בלויים שכרסמום עש וסס. דוק: כינוי לשמים, על פי יש' מ, כב. 202 רוע חפצי ארץ: על רוע מעשיהם של ישראל הגרים בארץ חפץ (מל' ג, יב). [בִּיפָה נוֹף מְשׁוֹשׁ כָּל הָאָרֶץ]: ההשלמה מכ"י ח, ועל פי תה' מח, ג. שיעורו: בירושלים. 203 והעברתה: כלית. גיא ושחקים: ארץ ושמים, והוא על פי מדרש תנאים הנזכר: 'אומר לה הריני מעבירך [...]'. גיא: כינוי פייטני לארץ, כמשמעות המילה ביוונית. ובמו כינניתה

.....אם ימ[ו]שו החוקים / גם איתנו ברית לא תקים

205 כמו לא [קיימתה] [.....]

[והו]א יש[ו]יכם: ש[ו]בו <ע[ו]דיי > בריתי אקים / את מצוקים ואת

[יצוקים]

[ואחר שים להיות חשו]קים / אתכם נושקים ומשיקים

וזרעכם [...] כארצכם ... / ושמכם כשמ[ו]יכם נקים

ושבעה רועים עליי להקים / ושמון[נה] נסי[כים] [...] [.....]

210 [...] / וסוטינכם [...] יודחו במרו[ו]..]

ועוד לא יזכרו פשעים / כי יתמו [חטאים] / וילמדו דרכי פושעים

ואתי יהוא יודעי[ם] / [...] תהוא] נושעים / ולהר ציון תעלו מושעים

עד כס[אי] מגיעים

ומקומכם אעלה למעלה [מאילים] / ולפנים ממחיצת אראלים /

ומאופן וגלגלים

[רביקים]: ההשלמה על פי כ"י ח. וצ"ל מן הסתם 'רביקים', והוא כינוי לישראל, ור"ל: הלא את קיום בריתך עם ישראל תלית בקיום השמים והארץ, ואם אלה יכלו גם בריתך עם ישראל תכלה. 204 [...] אם ימ[ו]שו החוקים: ההשלמה על פי כ"י ח, ועל פי יר' לא, לה 'אם ימ[ו]שו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים'. גם איתנו ברית לא תקים: כך הוא גם במדרש תנאים הנזכר: 'כשם שנשבעת לשמים ולארץ שאין את מעבירך והרי את מעבירך, כך נשבעת לי שאין את מעבירני שמא מעבירני אתה'. 205 [קיימתה]: ההשלמה מכ"י ד. 206 את מצוקים ואת [יצוקים]: ההשלמה על פי כ"י ח, ור"ל: הארץ והשמים, על פי איוב לח, ולז, יח. 207 [ואחר שים להיות חשו]קים: ההשלמה מכ"י ח, וצ"ל: 'ואחדשם' (הצעת פרופ' אליצור); שיעורו על פי מדרש תנאים הנזכר: 'אמ' לה איני מעבירך אלא משנה את אורן ועושה אותן ארבעים ותשעה [...]'. [חשו]קים: מחוזקים, ואולי אהובים ורצויים. אתכם נושקים ומשיקים: שיהיו (השמים והארץ החדשים) מנשקים ומגפפים אתכם. 208 וזרעכם [...] כארצכם.... / ושמכם כשמ[ו]יכם נקים: ההשלמה על פי כ"י ח, ועל פי יש' סו, כב 'כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה... עמדים לפני... כן יעמד זרעכם ושמכם', ושיעורו: כשם שהשמים והארץ יעמדו לעולם, כך גם יתקיימו לעד זרע ישראל ושמם. 209 ושבעה רועים: על פי מ"ה, ד. ושמון[נה] נסי[כים]: ההשלמה על פי מיכה שם. שבעת הרועים ושמונת הנסיכים הן דמויות קבועות אצל הקילירי בהקשרים אסכטולוגיים. לכל הענין ראה בהרחבה במאמרו של ע' פליישר 'לפתרון שאלת זמנו ומקום פעילותו של ר' אלעזר בירבי קיליר', תרביץ, נד: ג [תשמ"ה], עמ' 388 ואילך, ובהערה 18 (שם). 210 וסוטינכם [...] יודחו במרו[ו]: נראה להשלים 'במרחקים'. 211 ועוד לא יזכרו פשעים: תה' כה, ז. כי יתמו [חטאים]: ההשלמה מכ"י ו, ועל פי תה' קד, לה. וילמדו דרכי פושעים: שם נא, טו. 212 [...] תהוא] נושעים: ההשלמה מכ"י ו. ולהר ציון וכו': על פי עובדיה כא, והניקוד בפנים על פי כ"י ז. 213 עד כס[אי] מגיעים: ההשלמה מכ"י ו. 214 [מאילים]: ההשלמה מכ"י ו, והוא כינוי למלאכים. ולפנים וכו': לעליונותם של ישראל על המלאכים ראה, למשל, ספרי האזינו, שו, עמ' 343, ב"ר סה, כא, עמ' 737 ואילך, שם עת, א, עמ' 918. ממש כדברי הקילירי מצאתי בירושלמי שבת ו, ט: 'רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא עתיד הקב"ה לעשות קבץ על יד - כג / חברת מקיצי נרדמים {עמוד 42} {755275}

[שמיחים] וגלים / ופירוש שם מגלים / ובפירוש וחי עולם מתעלים

215

בשם אשר הוא שמות מש[...]. מתוך שם / שם מתוך שמות /
שמות <מתוך> [אותות / אותות] <מתוך> מראה / מראה <אה
מתוך גילוי / גילוי <מתוך> עמוק / עמוק <מתוך>
הנקב / הנקב <מתוך> הנקד / הנקד <מתוך> הנ... /
[...]. הסתר

220

אותו מדקדקים / ופירוש חוקקים / כן בו יהוא מתפללים / ומתוכו
מיד נענים / ומהם יפחדו כת אילים / ולז לז יהוא ממללים /
גוש חוש עוש שורו בני אל אילים / עד איפוא [ה]ם מעילים /
שימות המפורשים והמעולים / אשר לנו לא מיתגלים / כם למלכם
הם מפללים / כבגבלים וחלילים / הדר כבוד תוארו מקבילים /
ובמחיצות ניגבלים / ועל ימינו נחתמים ונידגלים

225

מחיצתן של צדיקים לפני ממציתן של מלאכי השרת ומלאכי השרת שואלין אותן ואומרים
להן מה פעל אל, מה הורה לכם הקב"ה. המדרש מופיע בשינוי גם בדב"ר א, יב ובבבלי נדרים
לב, ע"א. הרחיב מאוד בנושא א"א אורבך בספרו חז"ל פרקי אמונות ודעות, ירושלים תשמ"ג,
וראה שם בפרק השמיני 'פמליא של מעלה', ובייחוד עמ' 129-138. 215 [שמיחים]: ההשלמה
מכ"י ו' ומדעתי. ופירוש שם מגלים: השווה מדרש תהלים צא, ח, עמ' 400: 'אבל לעתיד לבא
הקב"ה מודיע להם שמו [שנאמר] לכן ידע עמי שמי (יש' נב ו'), ונזכר עוד באוצר המדרשים,
במדרש אלפא ביתא דרבי עקיבא, עמ' 416. וחי עולם: כנראה צ"ל: חי עולם, על פי דנ' יב, ז,
והוא כינוי לקב"ה. 216-220 בשם וכו': ר' אליהו בר' בנימין היטיב להגדיר קטע זה: 'כל זה
כמעשה מרכבה הוא'. מכל מקום נראה כי הפייטן מפרט את מהות השם שיתגלה לישראל לעתיד
לבוא. אותות: אצל הקילירי כמו אותיות. מתוך עמוק: מן הנסתר במעמקים. הנקב: יתכן שיש
לנקדו: 'הנקב', ויתכן שיש לנקדו: 'הנקב'; ונראה שהמדובר בהגיית השם, מלשון 'אשר נקבו
בשמות' (במ' א, טז). הנקד: נראה שמשמעו הניקוד (ראה ע' פליישר, 'מונח דקדוקי קדום בפיוט
קילירי', לשוננו, לו [תשל"ב], עמ' 263 ואילך); ואפשר שזו ראייה קדומה לשימוש במונח 'ניקוד'.
מתוך הנ...: נראה שטעות סופר כאן, ושתי מילים אלו נכפלו בהעתקה. כוונתו של הפייטן
בכל הפיסקה סתומה, ואפשר שאין כאן אלא לשון הפלאה. 221 אותות: בו, בשם המפורש.
חוקקים: קובעים. ומתוכו מיד נענים: על פי מדרש תהלים צא, ח, עמ' 400: 'אבל לעתיד לבא
הקב"ה מודיע להם שמו [...] באותה שעה הן מתפללין ונענין [...]'. 222 כת אילים: כתות
המלאכים. יראת המלאכים מפני ישראל נרמזת בב"ר סה, כא, עמ' 739: 'ומהו בעמדם? בא עם
דם. בשעה שישראל א' שמע ישראל, שותקין'. ולז ללז: וזה לזה. 223 עושו: האספן, ומקורו
'עושו וכו' כל הגויים מסביב ונקבצו' (יואל ד, יא), ותרגמו יהונתן 'יתכנשון'. בני אל אילים: כינוי
למלאכים, וראה גם דנ' יא, לו. איפוא: כמו איפה. מעילים: כנראה צ"ל: 'מעילים'. 224 שימות
המפורשים והמעולים: השווה פ' שפר, סינופסיס לספרות ההיכלות, טובינגן, 1981, עמ' 200:
'שאלו חיות הקודש את משה רבינו שם המפורש'. 225 מפללים: מתפללים. 226 ובמחיצות
ניגבלים: עיין לעיל, טור 214 ובביאורו. ונראה שאף כאן הכוונה כי ישראל נמצאים עם הבורא
במחיצה שאין מלאכים רשאים לעובריה. ואולי צ"ל: ובמחיצתו. ועל ימינו נחתמים: יר' כב, כד.
ונידגלים: ומתעלים. מלשון 'אימה כנדגלות' (שיה"ש ו. ד).

וְאַנְחָנוּ חוּצָה נְזוּפִים וְכָמַר צוּעִקִים
 הֵן עֵינַן בְּעֵינַן חוּזִים / וְאַנְחָנוּ גַם תְּמוּנָה לֹא חוּזִים
 הֵם בְּאֶצְבַּע מְקוֹמוֹ מְרָאִים / וְאַנְחָנוּ בְּרוּךְ מְקוֹמוֹ אוֹמְרִים
 וְהֵם בְּקִדּוּשׁ וְכָרוּךְ וְאָמֵן / וְאַנְחָנוּ מְנוּ בְּקִדּוּשׁ וּמְנוּ בְּכָרוּךְ
 230 הֵם אַחֵר תִּיבָה אַחַת פִּירוּשׁ שֵׁם מְקַדִּישִׁים / וְאַנְחָנוּ אַחֵר שְׁלוֹשׁ תִּיבוֹת
 בְּיָנוּי מְקַדִּישִׁים

וְהַשְׂרָפִים הַמְעוֹלִים / אֲשֶׁר מִמַּעַל לוֹ מְסוּגָלִים / אַחֲרֵיהֶם אוֹתוֹ
 מְגַדִּילִים
 וְכָל עֲרֻבוֹת מְמַלְלִים / וְכַחֲשָׁמַל חָשִׁים עַד שֶׁהֵן חָלִים / אַחֲרָמוֹ
 מְתַמַּלְלִים

227 וְאַנְחָנוּ וכו': אלו דברי מלאכים, ומקורם מצאתי בסדא"ר ה' (עמ' 20-21): 'כבוד ועוז לצדיקים לעתיד לבא ולעולם הבא. כיצד. הקב"ה יושב בבית המדרש שלו וצדיקי עולם יושבין לפניו [...] ומלאכי שרת עומדים להם סביב סביב לישראל וכוּכִין בלבבם. אשריהן של ישראל שכל אותו הצער והעניו והלחץ שהיה להם חלף והלך לו. עכשיו כל אותה טובה גדולה להן [...] ומלאכי שרת צועקים מבפנים על שלא זכו לכל אותה טובה וגדולה בישראל. שנאמר הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום וגו' (יש' לב, ז)'. ובמר צועקים: סופו של הפסוק הנזכר לעיל במדרש 'מלאכי שלום מר יבכיון'. 228 הן וכו': ראה תנחומא בוכר במדבר, כ, עמ' 18: [...] לעולם הבא כשאחזיר שכינתי לציון, אני נגלה בכבודי על כל ישראל ורואים אותי וחיים לעולם, שנאמר כי עין בעין יראו (יש' נב, ח), ולא עוד אלא מראים את כבודי זה לזה כאצבע, ואומרים כי זה אלהים אלהינו (תה' מח, טו)'. תמונה: מראה. 229 הם באצבע: ראה בתנחומא הנזכר לעיל, ובויק"ר יא, ט, עמ' רמ"ד, וראה שם למראי מקומות. וְאַנְחָנוּ וכו': על פי שמ"ר כג, טו: 'החיות [...] אומרים באיזה מקום הוא אין אנו יודעות אם כאן הוא אם במקום אחר הוא, אלא בכל מקום שהוא ברוך כבוד ה' ממקומו, ועולי הים כל אחד ואחד מראה באצבעו ואומר זה אלי ואנוהו'. ועיין גם פדר"א ד. 230 והם וכו': כל אחד ואחד מישראל אומר שלושה דברים אלו. מְנוּ בְּקִדּוּשׁ וכו': חלקנו אומר 'קדוש', וחלקנו 'ברוך כבוד ה' ממקומו'. ראה ספר היכלות, סדר המחנות, בתוך בית המדרש לילינק, חדר חמישי, עמ' 183: 'יש מהם אומרים קדוש ויש מהם אומרים ברוך [...]'. וראה גם בבבלי, חולין צב ע"א ובפסיקתא חדתא (בתוך אוצר המדרשים), עמ' 492. 231 הם אחר תיבה אחת וכו': ראה במדרש תנאים (עמ' 71): 'ישראל מזכירין את השם אחר שני דברים, שמע ישראל ה' אל' ה' אחד (דב' ו, יד) ומלאכי השרת מזכירין את השם אחר שלושה דברים וקרא זה אל זה ואמר קק"ק ה' (יש' ו, ג). יתיר עליהן הכהנים עוד אחת שני' (במ' ו, כד) 'ברוך ה'. אבל בפיוטנו לא צויין שהכהנים הם המקדישים את השם אחר תיבה אחת. במדרש תהלים קמו, ט, עמ' רסט מצאנו: 'הצדיקים ממליכים להקב"ה, שנאמר ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור'. והשווה בבלי, חולין צא ע"ב: 'וישראל מזכירין את השם אחר שתי תיבות [...]'. ומלאכי השרת אין מזכירין את השם אלא לאחר ג' תיבות [...]'. ונראה שניתן לקיים גם את גירסת כ"י ז: 'הם עד לא תיבה אחת פירוש שם מקדישים' על פי נוסח קדושה ליחיד המצוי במהדורת קורונל של סידור רב עמרם גאון (ורשה תרכ"ה), עמ' סו: 'ועמו ישראל ממליכין שמו ואומרים ה' ימלוך לעולם ועד'. קטע זה, שאינו אלא גירסה אחרת לסוגיה בבבלי, חולין צא ע"ב — צב ע"א, איננו חלק מסר"ע. 232 והשרפים וכו' ממעל לו: על פי יש' ו, ב. מסוגלים: מכונסים, מלשון סגל. אחריהם וכו': עיין בביאור לטורים 214-215, וראה בפרק מפרקי היכלות, בית המדרש, חלק שלישי, עמ' 161, שהובא לעיל במבוא. 233 ערבות: כינוי לשמים, והכוונה כאן לצבא מרום. וכחשמל חשים: לשון נופל על לשון, לפי שחיות אלו שותקות כשהדיבור יוצא מפי הקב"ה. עד שהן חלק חלים: נרעדים ומודעזעים. אחרמו: אחר ישראל. מתמללים: ראה בבלי חגיגה יג

לְפָאָר בְּשִׁירִים וְהִלּוּלִים

235 אָצִים / עָצִים / גוֹהָצִים / רוֹחָצִים / מְחַצָּצִים / חוֹצָצִים / פּוֹצָצִים /
 נוֹחָצִים / נוֹעָצִים / וְעָצִים / לְהַעָצִים / מְלִיצִים / לְקִיצִים / מְקִיצִים /
 מְרִיצִים / דָּצִים / רָצִים / קוֹפָצִים / עוֹלָצִים / מְרָצִים / פָּצִים / עוֹרָצִים /
 וּמַעְרִיצִים

ככ<תוב> וקרא <זה אל זה ואמר> (יש' ו, ג)

ע"א-יג ע"ב: 'מאי חשמל? אמר רב יהודה חיות אש ממללות. במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות; בשעה שהדיבור יוצא מפי הקדוש ברוך הוא חשות, ובשעה שאין הדיבור יוצא מפי הקדוש ברוך הוא ממללות'. 235 עצי: נוטלים עצה זה מזה. גוהצים: שמחים. רוחצים: אולי על שם שמיטהרים קודם שמשבחים לקונם (ראה בפרק מפרקי היכלות, שם, עמ' 162), ואולי במשמעות בוטחים, לפי המובן הארמי של השורש רח"ץ. מחצצים: נאספים, או מזרזים (ראה שופ' ה, יא, ובביאורו הארוך של בן יהודה במילוננו, ערך חצ"צ). חרצצים: מלשון 'וַיֵּצֵא חֶצֶץ כָּלֹ' (מש' ל, כז) שתרגמו 'ומתכנשין כלהון כחדא'. פוצצים: קוראים בקול רם. 236 נוחצים: ממהרים. ועצים: ראה טור 234, ונראה ששיבוש כאן. כנראה צריך להיכתב 'יועצים'. להעצים: להגדיל ולרומם. מליצים: אומרים דברים ערבים. לקיצים: אולי: לעתים קבועות. מקיצים: מזרזים זה את זה. 237 מריצים: כמו רצים. מרצים: אומרים דברים המקובלים לפני ה'. פצים: פותחים את פיהם. עורצים: כמו מעריצים, מתנים דברי יראה ורוממות. לכל הקטע השווה הסילוק 'מי ימלל גבורות חייליך' (מ. 1095): ד' גולדשמידט [מהדיר], מחזור לימים נוראים, ב, ירושלים, תש"ל, עמ' 397-403, טורים 62-69. הסילוק מיוחס לקילירי מספק, ולאנדסהוטה (עמודי העבודה, ברלין, 1865, עמ' 83) ייחסו ליוחנן הכהן. לשונו של פיוט זה, מכל מקום, דומה במפתיע לקטעים שונים בקדושתא שלפנינו.